

Asiden Valiye: Rumeli'de Abaza Mehmed Paşa (1629-1634)

Mahmut Halef Cevrioğlu*

Rebel-turned Governor: Abaza Mehmed Paşa in Rumelia (1629-1634)

Abstract ■ This paper examines the activities of the seventeenth century's notorious Abaza Mehmed Pasha during his governorship in the European provinces of the Ottoman Empire between 1629 and 1634. It is puzzling that academic literature has never evaluated Abaza Pasha outside the framework of the chronicles of the time. Furthermore, the lack of any modern biography regarding the pasha makes it difficult to study even his term in Anatolia when he was quite influential in Ottoman domestic politics due to his rebellion, let alone his period of office in the Balkan provinces of the Empire, where the pasha rose to prominence as an internationally influential figure. The present paper hence describes the chronology of the pasha's governor-generalship in Bosnia and Silistra by relying both on documentation from European archival holdings (major European embassy reports sent from the Porte and the correspondence of provincial officials) and on Ottoman fiscal evidence, however limited the information that the latter offers might be. Accordingly, the pasha was a proxy participant in European politics during his term in Bosnia, whereas he exerted influence on the Ottoman-Polish relations while administering Silistra. Moreover, the paper touches on the pasha's gradual fall from political power during Sultan Murad IV's (unfulfilled) Polish campaign in 1634. Ultimately, it points to the tension in Ottoman daily politics, leading to Abaza Mehmed Pasha's execution.

Keywords: Abaza Mehmed Pasha, Sultan Murad IV, Diplomatic History, Ottoman-Polish relations, History of the Balkans.

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi.

Metnin nihai haline erişmesine yönelik oldukça yapıcı görüşler dile getiren hakemlere ve Doç. Dr. Güneş Işıksel'e teşekkürlerimi arz ederim.

Giriş

Kısa zaman önce çekilen bir dönem dizisinde, Sultan II. Osman'ın (ö. 1622) intikamı adına Anadolu'da yeniçeri avı başlatarak on yedinci yüzyıl Osmanlı siyasetine damga vurmuş Abaza Mehmed Paşa, ağzına birebir *Naima Tarihi*'nden alıntılanan sözler konarak resmedilmiştir. Keza paşa ile ilgili kalem oynatmış olan Karen Barkey ve Gabriel Piterberg gibi araştırmacılar da kitâbî kaynakların ötesine geçmemiş ve kroniklerde verilen bilgiler çerçevesinde on yedinci yüzyılın bu enteresan figürünü ele almışlardır.¹ Aynı durum paşanın biyografisine dair ansiklopedi maddesinde de gözlemlenebilir.²

Aslında anlatıların birbirini tekrar etmesi, ya da aynı kroniklere atıfla yeniden oluşturulması çok da sıradışı bir durum değildir. Zira Osmanlı klasik çağının kemiyet değil ama çeşitlilik ve muhteva açılarından kısıtlı kaynak grubuyla biyografi yazımının sonraki devirlere nispetle zorluğu malumdur. XVII. yüzyıl Osmanlı sultanları hakkında dahi ayrıntılı bilgiye (kronik ve telhisler dışında) ulaşmak zorken, bir vezir çalışmak daha da çetrefillidir. Bu bakımdan Abaza'yı mercek altına almak, bir bakıma Osmanlı vüzerasından herhangi birinin XVII. asrın ilk yarısında sahip olabil(eme)diği nüfuzu keşfetmemize imkân verirdi. Neyse ki gerek Osmanlı arşiv malzemesinin gerekse Avrupa arşivlerindeki askeri/diplomatik kayıtların bu yüzyıldan itibaren nispeten renkli bir kaynak yelpazesi teşkil etmeye başlaması, söz konusu zorluğu bir ölçüde bertaraf edebilmektedir.³

1 Gabriel Piterberg, "Abaza Mehmet Paşa'nın Ayaklanması: On Yedinci Yüzyılda Tarihçilik ve Osmanlı Devleti," Jane Hathaway (ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda İsyan ve Ayaklanma*, (İstanbul: Alkım, 2010), s. 25-42; Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999).

2 Mücteba İlgürel, "Abaza Paşa (ö. 1044/1634)," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1988, I, 11-12. Abaza Mehmed Paşa ile ilgili Hrand Andreasyan'ın Kemahlı Vardapet Grigor'un *Vekayiname*'sinden yaptığı uyarlamaya ve Ali Cevad'ın bir asırdan daha uzun zaman önce neşrettiği biyografinin Latin harflerine aktarılmış versiyonuna bakılabilir, Hrand D. Andreasyan, "Abaza Mehmed Paşa," *Tarih Dergisi*, XVII/22 (1968), s. 131-142; Bünyamin Tan, "Ali Cevâd'ın Celâli Âbâza Mehmed Paşa Biyografisi," *Külliyat: Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 2 (2017), s. 56-81.

3 Son on yılda klasik dönem Osmanlı devlet adamları için de bu tarz çalışmaların arttığı şüphe götürmez. Birkaç örnek için, Feridun M. Emecen, "XVII. Yüzyıl Değişme ve Dönüşüm Çağının Bir Devlet Adamı Kara/Damad Mehmed Paşa," M. Akif Erdoğan ve Mahmut Ökçesiz (ed.), *Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Sempozyumu: 1-3 Kasım 2019 Bildiriler*, (Aydın: Tibyan, 2019), s. 79-92; Levent Kaya Ocakaçan, "Cigalazade Yusuf Sinan Pasha," *Mediterranea ricerche storiche*, 34 (2015), s. 325-340; M. Zahit Atçıl, "State and Government

Bu çalışmada Osmanlı klasik çağının merak uyandıran karakterlerinden Abaza Mehmed Paşa'nın yaşam öyküsü kısmen işlenecekse de, topyekûn bir biyografi oluşturmak hedeflenmemiştir. Daha ziyade, paşanın ikinci defa isyanından sonra Osmanlı merkezince affedilerek yeni görev yerleri olan Bosna ve Silistre (Özü) valilikleri kronolojik olarak ele alınacaktır. Böylece Mehmed Paşa'nın serhat valisi olarak kendini gösterebildiği son beş yıllık dönemdeki (1629-1634) Osmanlı-Avrupa ilişkilerinin mahiyeti bu çerçevede daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca paşanın Osmanlı gündelik siyasetinin önemli bir figürü olduğu ve vefatının da aslında siyasi bir çekişmeden kaynaklandığı ortaya çıkarılmış olacaktır. Abaza Mehmed Paşa'nın hayatının bilinen ilk safhası hakkında mevcut bilgiler çeşitli çalışmalarda yer aldığı için, kısa bir özetin ardından konuya onun 1628'den sonraki faaliyetleriyle başlanacaktır.

Abaza Mehmed Paşa'nın Yakalanışı ve İstanbul'a Gelişi

Sultan II. Osman'ın 1622'de yeniçeriler tarafından öldürülmesini takiben, Erzurum Valisi Abaza Mehmed Paşa maktul sultanın intikamını almak amacıyla eyaletindeki yeniçerileri katle başlamıştı. Ardından, topladığı paralı askerlerle (*sekbanlar*) batıya doğru ilerlemiş, Sivas'ı alıp Ankara'yı kuşatmış ve bunun üzerine paşayı yatıştırabilmek adına İstanbul'da Sultan Mustafa tahttan indirilip yerine IV. Murad getirilmişti. Abaza Mehmed isyana yine de devam etmiş, lakin sadrazamın kuvvetleri tarafından Kayseri civarında nihayet bir muharebeyle durdurulmuştu. Bunun üzerine Abaza Mehmed geri dönüp Erzurum'a sığınmış ve kalede bir yeniçeri garnizonu bulundurması koşuluyla da Osmanlı idaresi tarafından 1624'te tekrar Erzurum Valisi olarak tanınmıştı. Ancak Abaza Mehmed Paşa verdiği sözden cayıp 1626'da tekrar yeniçeri kıyımına ve Osmanlı idaresine karşı itaatsizliğe girişince, üzerine yine büyük bir Osmanlı kuvveti yollanmıştı.⁴

1628 Eylül'ünde, yani Osmanlı-Safevi mücadelesinin tüm şiddetiyle devam ettiği sırada, Osmanlı serdarı Sadrazam Hüsrev Paşa böylece ikinci kez isyan etmiş olan Abaza Mehmed Paşa'yı başarılı bir girişimle aman dilemeye zorladı. Ancak ilk isyanından farklı olarak bu defa Abaza Paşa Erzurum'a bırakılmayacak ve

in the Mid-Sixteenth Century Ottoman Empire: The Grand Vizierates of Rüstem Pasha (1544-1561)" (Doktora tezi, The University of Chicago, 2015); vb.

⁴ İlgürel, "Abaza Paşa (ö. 1044/1634)," s. 11-12; Cl. Huart, "Abaza Pasha," *The Encyclopaedia of Islam*², 1986, I, 4; Bruce Masters, "Celali Revolts," *Encyclopaedia of the Ottoman Empire*, ed. Gábor Ágoston ve Bruce Masters, (New York: Facts On File, 2009), s. 127-128.

Sadrazam Hüsrev Paşa'nın peşi sıra İstanbul'a sürüklenecekti.⁵ Dönemin İstanbul'daki İngiltere Büyükelçisi Sir Peter Wyche, on dokuz günlük kuşatma ardından teslim olan paşanın haberlerinin İstanbul idaresini sevince boğduğunu ve top atışlarıyla kutlandığını belirtmiştir.⁶

İngiliz elçi Wyche'in raporlarına somut bir şekilde Abaza Paşa'nın can güvenliği hususunda itimatsızlık yansıdığı söylenebilir. Ona göre Abaza Mehmed Paşa'ya verilen 'aman'ın uzun süreceği şüpheli olduğu gibi, İstanbul'a vardığı anda sadece Abaza Paşa değil, hala önemli makamları der-uhde eden işbirlikçileri de cezalandırılacaktı.⁷ Hatta bu yüzden ekâbirden kimileri korkudan titremeye başlamıştı ki, sadrazamın gelişiyle önde gelen kimselerin idam edileceği şüphesizdi: Yeniçeriler, yıllardır Anadolu'da ocakdaşlarını katletmekte olan Abaza Paşa'nın hak ettiği cezayı alarak 'adalet'in yerini bulmasını istiyorlardı.⁸

9 Aralık 1628 günü, İstanbul'a dönen Sadrazam Hüsrev Paşa'nın şehre girişi dönemin Fransa Büyükelçisi Kont Césy ve o sırada İstanbul'da olağanüstü misyonla bulunan Avusturya (Habsburg) Büyükelçisi Baron Kuefstein tarafından tasvir edilmiştir. Onlara göre Hüsrev Paşa, Üsküdar'dan kadırgalara binip İstanbul'a geçmişti. Kadırgaların Haliç'e gelişi sırasında iskelede selam topları yankılanırken, kıyıda Osmanlı vezirleri kendisini beklemekteydi. Ayvansaray tarafında karaya ayak basan sadrazamın beraberinde sadece cepheden getirdikleri değil, hâlihazırda İstanbul'da bulunan bir kısım asker de geçidin ihtişamını artırmak için yer alıyordu. Kuefstein, askerlerin sayısını 30.000 olarak vermektedir.

Merasim alayı bu şekilde ilerleyip Topkapı Sarayı'na doğru yol almış ve sarayın seyir köşklerinden birinin altından geçerek Sultan IV. Murad'ın nazarına

5 Halil İncelik, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), s. 200-02.

6 TNA [The National Archives], SP [State Papers], 97/14, vr. 226a (4 [14] Ekim 1628): "There is alsoe neves lately come that the famous Rebell Abissà Bassà, who for the space of five or six years had mantayned ware, therein had given many defeates unto the Gran Signor's armies sent against him, is now utterly vanquished, beinge forced after the enduringe of 19 day batteries to yeald up the thoug towne and Castle of Erzurum uppon composicon that hee and his followers should have their lives and goods saved, w[hi]ch was granted by the Gran Vizier, othe given to the same effect, w[hi]ch how it will be observed tyme will manifest, And for this good successe, they have made publique demonstrations of joye heere by shootinge off Artillerie". İngiltere arşivinden kendi çıkardığı dijital kopyaları 2019 yılında paylaşan Dr. Ömer Gezer'e (Hacettepe) bu vesileyle teşekkürlerimi sunarım.

7 TNA, SP, 97/14, vr. 234a (14 [24] Kasım 1628).

8 TNA, SP, 97/14, vr. 236a (28 Kasım [8 Aralık] 1628).

mazhar olmuştu. Mağlup Abaza Mehmed Paşa ise yol boyunca Hüsrev Paşa'ya eşlik etmişti. Fransa elçisi, taşrada yeniçeri ve sipahilere yaptığı zulümden ötürü asker arasında büyük bir nefret uyandıran ve geçit sırasında kötü kıyafetler içinde ama yine de at üstünde ilerleyen Abaza Paşa'nın, birkaç gün içinde ceza alacağı rivayetlerini not etmişti.⁹

Hollanda elçisi Cornelis Haga ise biraz daha ayrıntıya inerek Abaza Paşa'nın şehre girişinde, halkın bakışları arasında mutlu ve kaygısız bir şekilde atını sürdüğünü yazmaktadır. Nerede olduğunu belirtmemişse de, paşanın sanki mağlup değil de galiplerden biriymişçesine bir konakta ağırlandığını da yazmıştı. Haga'nın dikkat çektiği bir söylentiye göre Abaza Mehmed, o vakte kadarki yeniçeri karşıtı faaliyetlerini hem sultandan gelen emirler hem de Osmanlı ekâbirinin mektupları doğrultusunda yapmış olduğunu söyleyerek kendini meşrulaştıracaktı. Yine de elçi "ilginç bir trajedi"nin meydana geleceğini düşünmekteydi.¹⁰

Ertesi günü toplanan divanda Sadrazam Hüsrev Paşa'nın yüzlerce hilat dağıttığı not edilmiştir.¹¹ Hakikaten de 10 Aralık 1628 tarihli bir kayıt, artık Abaza Paşa'yı mağlup ettiği seferinden dönüşünde Hüsrev Paşa'ya ve idari-askeri

9 BnF [Bibliothèque nationale de France], Ms Français, 16153, vr. 107a: "A Mr. D'Herbault du 10 Decembre 1628". OeStA [Österreichisches Staatsarchiv], HHStA [Haus- Hof- und Staatsarchiv], Türkei I, Turcica 111-3 (Kufstein'in 1629 tarihli nihai raporu), vr. 25a (Avusturya Devlet Arşivleri'nde 2018-2019 kış döneminde araştırma yapmama imkân veren yurt dışı araştırma bursundan (YUDAB) ötürü Yükseköğretim Kurulu'na (YÖK) ve süreçte yardımlarını eksik etmeyen Prof. Dr. Claudia Römer (Viyana), Prof. Dr. Cahit Telci (İzmir) ve Doç. Dr. Özgür Kolçak'a (İstanbul) teşekkürlerimi arz ederim).

10 [Nationaal Archief] NA, [1.01.02 (Staten Generaal)] SG, 6900, (In Constant. den X Decemb[ris] 1628): "Abasa Passa is mede int midden van de triumphe met een seer bly ende onversaecht gelaet de gemeente aen wederzyde saluterende inde Stadt gereden, ende in een treffelyck Paleys gelogeeert, niet anders als oft hy een van de overwinners waer geweest, Maer wat buytcoempste ende eynde hy sal hebben sullen wy buyten twyfel binnen weynich dagen vernemen. De publycque fame is, dat alle syne voorige actien ende attentaten jegens de Janitsaren met de bevelen des Keysers ende brieven vande principaelste hooften vant Ryck sall justificeren, sulcx dat het apparent is wy hier wederom vreemde tragedien sullen sien." Cornelis Haga'nın 1628-1630 arasında kendi hükümetine yollamış olduğu raporların Hollanda Devlet Arşivleri'nden temin ettiği dijital kopyalarını benimle paylaşan meslektaşım Dr. Gábor Kármán'a (Macar Bilimler Akademisi) teşekkürlerimi arz ederim. İstanbul'da 1612-1639 arası görev yapmış olan Haga'nın raporları diğer elçilerinkini aratmayacak şekilde detaylı ve düzenli olsa da, gerek kağıtların yırtılmış gerekse de mürekkebin solmuş olmasından ötürü mektupların vaziyeti diğerlerinininkiden daha kötüdür.

11 NA, SG, 6900, (In Constant. den XXIII Decemb[ris] 1628).

kademedden önde gelen kimselere toplam yüz kırk iki hilat inam edildiğini göstermektedir.¹² Burada Haga'nın verdiği ilginç bir başka detay ise divandan sonra Abaza Mehmed Paşa'nın Topkapı Sarayı'na çağrıldığı ve üç saat içeride kaldığıydı. Her ne kadar Abaza Paşa'ya dair genel beklenti "aslanın ininden başsız bir ceset olarak çıkması" idiyse de, paşa aksine sırtında hilatla dışarıda belirivermişti. Haga'nın yorumuna göre Sadrazam Hüsrev Paşa, Abaza'yı düşmanlarına karşı koruma yoluna gitmiş ve kendi sarayında ağırlamaya başlamıştı.¹³

Cornelis Haga'nın 6 Ocak 1629 tarihli raporunda belirttiği üzere Erzurum'dan gelen bir haber, Abaza Paşa'nın elini güçlendirmişti. Söylentiye göre Erzurum'da garnizona bırakılmış yeniçeriler şehri ayağa kaldırmış ve Abaza Paşa'nın eşyalarını ve konağını yağmalamışlardı. Üstelik bu sırada kendilerine karşı koymak isteyen Osmanlı görevlisini de öldürmüşlerdi. Bu bakımdan Hollanda elçisi yeniçerilerin bu tarz başına buyruk hareketlerinin idari kademe nezdinde Abaza Mehmed Paşa'nın faaliyetlerini meşru kıldığını düşünüyordu.¹⁴

Abaza Mehmed Paşa'nın bundan sonraki bir ay boyunca ne yaptığı bilinmiyor. Ancak, öyle ya da böyle IV. Murad'ın affına mazhar olan Abaza Paşa'nın bir de "çok güzel bir makam olan" Bosna Vilayeti'ne beylerbeyi ilan edilmesi diplomatik camiayı hayrete düşürmüştü.¹⁵ Haga'nın yorumuna nazaran bu atamayla Sadrazam

12 BOA, [Bâb-ı Defteri, Büyük Ruznamçe Defterleri] D.BRZ.d 20683, s. 197 (13 R 1038). İdari kademedeki Hüsrev Paşa'nın kendisi, Defterdar-ı Şıkk-ı Evvel Ebubekir Paşa, Reisül-küttap Müslî Efendi ve Defter-i Hakani Emîni Dervîş Efendi yer almaktayken, askeri kademe muhtelif yeniçeri ve kapıkulu sipahisi ekâbirinden müteşekkildi.

13 NA, SG, 6900, (In Constant. den XXIII Decemb[ris] 1628): "alwaer wel drie uren lang getardeert hebbende, sÿn eÿntelÿch wederom [buyt]gecoemen, Abasa met een broccado veste gecleet, tot een groote verwonderinge van de spectateirs, die middelertÿt det binnen was, ende soe lang tardeerde, niet anders en verwachten, als dat er buyt het holl van den Leeuw den lichaem sonder hooft wederom te voorschÿn soude coenden, den Visÿr schÿnt groote estime van hem te maecken, ende jegens sÿne vianden (die haer alsnoch niet en openbaren) te willen mainctenieren".

14 NA, SG, 6900, (In Constant. den 6 January 1629).

15 BnF, Ms Français 16153, vr. 126a: "Au Roy du 4 Fevrier 1629" : "Sire, le grand Sgr. vient de fayre Abaza Beglerbeg de la Bossina, quy est un tres beau gouvernement." Césy bu notu metin bitimine eklediğine göre 4 Şubat'a çok yakın bir tarihte atama gerçekleştirilmiş olmalıdır. TNA, SP, 97/14, vr. 250b: "Constantinople, the 20th Febr. 1628 [1629]": "Abassa Bassà the rebell beinge vanquished and brought to this Port by the Gran Vizier ... and pardoned, is promoted to the government of Bossina, and some dayes since departed to that charge of comandinge those frontiers."

Hüsrev Paşa'nın amacı, "böyle cesur bir tebaayı serhat bölgesinde tutarak sultanın ya Erdel Beyi'ni gerektiğinde desteklemek ya da [Habsburg] Macaristan'[ın]a karşı saldırma durumunda" kullanmaktı.¹⁶ Paşanın Bosna'ya atanmasının daha ikna edici bir sebebi bilinmemektedir. Bununla beraber 11 Şubat 1629 tarihli bir kayıta hem yeni atanan Abaza Mehmed'in hem de yeğenin, Sadrazam Hüsrev Paşa tarafından birer hilata nail olması manidardır.¹⁷

Habsburg fevkalade elçisi Kuefstein bu gelişmeyi raporunda efendisi Kaiser II. Ferdinand'a (ö. 1637), Abaza Mehmed'in "Bosna'ya, yani Siz Majesteleri Kaiser'in Hırvat sınırına, paşa tayin edilmesi" şeklinde aktarmıştır. Akabinde de Kuefstein, Avusturya Kapıkethüdası Sebastian Lustrier'i makamına yeni atanan Abaza Paşa'ya yollamış, tebrik ettirmiş ve sınırda sulhü koruması temennilerini iletmiştir. Abaza Mehmed Paşa da bu ziyaretten ötürü kibarca teşekkürlerini sunmuştur.

Yine de Kuefstein, bu nazik cevabı aldığı paşayla ilgili olumsuz yorum yapmaktan geri durmamıştır. Kapıkethüdasının Lustrier'den öğrendiğine göre tebrik ziyareti sırasında Abaza Paşa cehaletini (*ignoranz*) göstermişti: Paşa, Lustrier'in temennisini belirtmesinin ardından, Viyana, Prag ve Bohemya'yı aynı Hırvat sınırındaki müdafaa istihkâmları olarak bildiğini ima edercesine bunlara karşı sulhü koruyacağını ifade etmişti.¹⁸ Burada Kuefstein'in ikinci elden aktardığı bilgide bir aksama mı olduğu; yoksa bunun gerçekten de Abaza Mehmed Paşa'nın coğrafya dağarcığının zayıflığından mı kaynaklandığını kestirmek güçtür. Viyana ve özellikle Prag'ın serhatten uzakta asli Habsburg şehirleriyken, Bohemya'nın Habsburglara bağlı başlı başlına bir krallık olduğunu paşanın yeni görev yerinde bilmesi icap edecekti. Hal böyleyken, Abaza'nın ne demek istediği konusunda elçi temsilcisinin yanlış anlamasının kurbanı olması ihtimal dâhilinde olduğu gibi, uzun yıllarını imparatorluğun doğusunda geçiren paşanın batı serhaddine dair detaylı bilgi sahibi olması da kanımızca beklenemezdi.¹⁹

16 NA, SG, 6900, (In Constant. den 4 February 1629).

17 BOA, B.BRZ.d 20683, s. 223, "Hil'at-ı a'la altunum-gümüşüm bera-yı mir-liva-yı Bosna Abaza Mehmed Paşa ve biraderzâde-i müşarunileyh, savb 2, der-bab-ı sadr-ı â'zam". Literatürde Abaza Paşa'nın burada geçtiği şekilde erkek kardeşinin değil de kız kardeşinin oğlunu (İpşir Mustafa Paşa, ö. 1655) himayesinde bulundurduğu bilinmektedir, Münir Aktepe, "İpşir Mustafa Paşa," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2000, XXII, 375.

18 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 111-3, vr. 34a.

19 Nicolas Vatin, bir asır önce yabancı elçilerle Avrupa coğrafyası hakkında diyaloga girebilen Pargalı İbrahim Paşa'nın bu alandaki bilgisinin, dönemin diğer devlet adamları

Abaza Paşa'nın Şubat ayı başında yeni görev yerine geçmek için yola çıktığı düşünülebilir. Ancak Hollanda elçisi Haga'nın paşanın ayrılışıyla ilgili iki farklı muhatabına yazdığı mektupta şöyle bir bilgi yer almıştır: Abaza Paşa gece vakti gizlice şehirden ayrılmıştı. Böylece paşa, kendisine muhalefet edebilecek olan düşmanlarına itiraz fırsatı vermemiş olacaktı.²⁰ Her halükârda Abaza Mehmet Paşa henüz net bir şekilde açıklanamayan sebeplerden ötürü (ya da bağlantıları sayesinde) belli ki kendisini sevmeyen ekâbirin ve kapıkullarının tepkisine rağmen affedilmişti. Paşanın Anadolu'dan uzaklaştırılmak için Bosna'ya atanmış olması mantıklı bir gerekçe olmakla beraber, dönemin mali-askeri kayıtlarında Bosna eyaleti garnizonlarında herhangi bir yeniçeri bulunduğu dair emareye rastlanmaması da belki bu duruma bir anlam kazandırabilir.²¹ Öyle ya da böyle Abaza Mehmed Paşa 1629 Şubat'ında, üç aylık bir bekleyişin ardından İstanbul'u terk edip yeni makamına geçmek için yola çıkmıştı.

Abaza Mehmed Paşa Bosna Serhaddinde

Abaza Paşa'nın valilik yaptığı dönemde (1629-1632) Bosna, üç farklı siyasal yapıyla komşu bir serhat bölgesiydi: Eyaletin kuzeyi, Avusturya Habsburglarına ait Hırvat sınır bölgesiyle hudut teşkil etmekteydi. Bosna'nın batısında Osmanlı vasalı olan Dubrovnik Cumhuriyeti ve Dalmaçya Kıyıları boyunca ise parça parça serpiştirilmiş Venedik yerleşimleri bulunmaktaydı. Özellikle bu iki devlet, yani Dubrovnik ve Venedik, ele aldığımız dönemde Adriyatik'in kontrolü için

arasında istisnai olduğuna dikkat çekmiştir, N. Vatin, "Sur Quelques Propos Geographiques d'Ibrahim Pacha, Grand Vizir de Soliman le Magnifique (1533)," *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 15/26 (1991), s. 150.

20 NA, SG, 6900, (In Constant. den 17 February 1629); TNA, SP, 97/14, vr. 256a (Haga'dan Sir Thomas Roe'ya, 21[31] Mart 1629): "Abasa già molto tempo parti per il suo governo, ma di notte senza strepito, per non dar occasione alli mal affetti et adversary suoi, di parlar contra d'esso". Bu örnekte de görüleceği üzere Cornelis Haga, bir önceki İngiltere elçisi Sir Thomas Roe (1622-1628 arası İstanbul'da) ile de irtibatını sürdürmeye devam etmekteydi.

21 Başka bir çalışma için yaptığım araştırma kapsamında Bosna'da 1628-1634 yılları arasında herhangi bir 'yerli' ya da 'dergâh-ı ali' yeniçerisine rastlamadığım gibi, sair araştırmacılar da benzer sonuçlara varmış gözükmektedir, Said Öztürk, "1042-1045 (1632-1635) Yıllarına Ait Bosna Eyaleti Bütçesi," *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (Ocak 1999), s. 325-337; Ömer Gezer, "Bosna Serhaddinde Osmanlılar: Karlofça Antlaşması'ndan Sonra Bosna Eyaleti'ndeki Osmanlı Ordusu Üzerine Bir Analiz," Aşkın Koyuncu (ed.), *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, 6-8 Ekim 2016, Çanakkale, *Bildiriler* (Çanakkale, 2017), I, s. 344.

birbirleriyle mücadele halinde olmakla, gerilim kimi zaman (1631 Mayıs'ında Venedik'in, Dubrovnik kontrolündeki Lokrum Adası'nı geçici olarak işgal etmesinde olduğu gibi) sıcak çatışmaya da dönüşebilmekteydi.²²

Bu dönemde Venedik'in tek derdi hâkimiyetini Dubrovnik'e dayatmak da değildi. 1628-1631 yılları arasındaki Mantua veraset krizinde Venedik, Bosna'dan çok da uzak olmayan Kuzey İtalya üzerinde Avusturya ve İspanya Habsburgları ile de karşı karşıya gelmişti.²³ Bu durumda Abaza Mehmed Paşa'nın Bosna valiliği, özellikle Venedik'in siyasi olarak hareketli bir dönemine denk gelmekteydi ki, ileride bu konuyu tekrar gündeme getireceğiz.

Paşanın Bosna'ya geliş tarihini kestirmek tam olarak mümkün olmasa da, 1629 Mart'ında hali hazırda yeni görev yerine varmış olması muhtemeldir. Dönemin kayıtlarından anladığımız kadarıyla, Bosna'ya gelişle birlikte Abaza Mehmed Paşa vezirliğe de terfi etmişti.²⁴ Ancak, İstanbul'daki diplomatik camiaya kulak verilecek olursa, paşa koltuğuna alınamadan tekrar harekete geçmeliydi: Nisan ayı ortasında paşanın hem Bosna'dan hem de birkaç Macar sancağından askerle beraber Akkerman'a gitmesi emredilmişti. Zira Hüseyin Paşa'nın Karadeniz'in kuzeyine gerçekleştireceği sefere katılması icap ediyordu.²⁵ Ancak daha sonraki raporlarda ne olup bittiğine dair bir işaret göremediğimizden, Abaza Mehmed Paşa'nın Karadeniz'e intikal etmediği çıkarımını yapabiliriz.²⁶

22 Robin Harris, *Dubrovnik: A History*, (Saqi Books, 2006), s. 119-121. Abaza Mehmed Paşa'nın Bosna'da valilik dönemine dair en ayrıntılı bilgi Radovan Samardžić, *Veliki Vek Dubrovnika*, (Beograd: Prosveta, 1983) içinde "Lokrumaska Afera" (s. 83-105) başlıklı bölüm olmakla, ardından Vuk Vinaver'in "Bosna i Dubrovnik 1595-1645," *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, 13 (1963), s. 199-232 künyeli makalesinin 206-211 sayfaları arasındaki "Abaza Paşa" başlıklı fasıl gelmektedir.

23 Peter H. Wilson, *The Thirty Years War: Europe's Tragedy*, (Cambridge, Massachusetts: Belknap Harvard, 2011), s. 443-446.

24 BOA, [Defterhane-i Amire, Timar Ruznamçe] DFE.RZ.d 505, s. 321-322 (Ekim 1630): "... vezaretle Bosna muhafazasında olan Vezir Mehmed Paşa".

25 TNA, SP 97/14, vr. 274a (26 Mayıs 1629); Bnf, Ms Français, 16153, vr. 146b, 149b (1 Nisan ve 16 Nisan 1629 tarihli raporlar); NA, SG, 6900, (In Constant. den 12 Mey 1629); BSB [Bayerische Staatsbibliothek], HSS, Clm 10369 (Camerarius 19), vr. 283b (26 Mayıs 1629). Dijital olarak erişime açık olan BSB, HSS, Clm 10369 kodlu yazma, Hollanda elçisi Cornelis Haga'nın dönemin Avrupa entelektüellerinden Ludwig Camerarius'a mektuplarını içermektedir.

26 Dönemle ilgili kayıtlarda 1629 senesinde Karadeniz'in kuzeyine bir sefer gerçekleştirildiğine denk gelmesem de, Rus elçilerinin raporlarında Lehistan'a karşı Hüseyin Paşa komutasında

Mehmed Paşa'nın haziran ayında tekrar Bosna'da izine rastlamak mümkündür. İç Avusturya Harp Şurası (*Innerösterreichischer Hofkriegsrat*) özetlerine yansıdığı kadarıyla Abaza Mehmed Paşa'nın Saraybosna'da bulunduğu ve Petrinja Kalesi'ne saldırmaya hazırlandığı rapor ediliyordu. Bu doğrultuda Habsburg yetkilileri, Hırvat ve Slavon sınır komutanlarına (*Obristen*) garnizonlarını güçlendirme emri vermişti.²⁷ Ancak burada da gerilimin devamına ilişkin herhangi bir veriye rastlayamadığımızdan, saldırının gerçekleşmediğini ve Abaza Mehmed Paşa'nın yalnızca birlikleriyle manevra yaptığını düşünmek daha isabetli olacaktır.

1629 Ağustos'unda paşanın Bosna'da belki de en çok mesai sarf edeceği problemlere dair ilk haber elçilere intikal etmekte gecikmedi. İstanbul'daki Fransız temsilci Kont Césy'nin 4 Ağustos'ta belirttiğine göre birkaç gün önce Venedik balyosu arz sunup Arnavutluk civarından paralı asker toplamak için izin talep etmişti. Elçi bu ricanın kabul göreceğini düşünmekteydi. İki ay sonra İngiltere elçisi ise bu ricanın sahiden de kabul edildiğini, zaten daha önce de bu tür bir iznin birkaç kere verildiğini bildirmekteydi.²⁸

Gerçekten de İngiltere elçisinin belirttiği üzere 1625 yılında Venedik'e bahsi geçen bölgeden zahire alımı ve asker yazımı için izin verilmişti.²⁹ Şimdi ise, yani en erken 1629 Ekim'den itibaren, Venedik tekrar talep ettiği izn-i hümayunu elde etmiş ve kıyı bölgelerindeki Osmanlı idarecilerine gerekli evamir yollanmıştı. 1630 yılında kaleme alınan bir raporda, Venedik'in 350 süvari ve 3.000 piyadeyi Dalmaçya kıyısındaki sancaklardan topladığı dile getirilmektedir.³⁰ Osmanlıların ifadesiyle Habsburgların "Venedik beylerinün memleketlerine karib ümerâ-yı

bir savaş hazırlığı yapıldığı not edilmiştir, bkz. A. A. Novoselyskiy, *XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), s. 181.

27 OeStA, KA [Kriegsarchiv], IOHKR-P [Innerösterreichischer Hofkriegsrat, Protokollen], 64 (Windica, Junius 1629), vr. 31a: "Bericht Ir Mayt. dass sich der Mehmet Abasa Bassa zu Saraieo aufheldt, und Petrinia uberfallen will, daher Er alle Besezungen besterkhen lassen"; ve OeStA, IOHKR-P, 15 (Croatica, Junius 1629), vr. 33a-b.

28 BnF, Ms Français, 16153, vr. 202b (4 Ağustos 1629); TNA, SP, 97/14, vr. 319b (21 Eylül [1 Ekim] 1629).

29 Suraiya Faroqhi, "The Venetian Presence in the Ottoman Empire (1600-1630)," *The Journal of European Economic History*, 15 (1986), s. 357.

30 Venedik'in 1628-1630 arası Dalmaçya Genel Valisi olarak görev alan Alvise Zorzi'nin raporunu (ASVe, Collegio, Relazioni, busta 66, rel. n. 6, fol. 5b-6a) alıntılaman Güneş Işıksel, "Managing Cohabitation and Conflict: Frontier Diplomacy in the Dalmatian Frontier (1540-1646)," S. Rudić ve S. Aslantaş (ed.), *State and Society in the Balkans before*

nasarâdan Duka Mantova nâm bey ile adâveti”³¹ üzerine gelen bu Venedik talebine Osmanlı idaresinin olumlu yanıt vermesi, dolaylı olarak Osmanlıları Mantua Veraset Krizi’nin bir tarafı ve haliyle Otuz Yıl Savaşları’nın tali bir mücadelesinin de yardımcı aktörü haline getiriyordu.

Ocak 1630’da Abaza Paşa’nın vilayet içindeki gayrimüslimlere dair tutumuyla ilgili ilk şikâyetler ortaya çıkmaya başladı. Katolik keşişlerden Kamengradlı Andreas, Bosna’daki Hıristiyanlığın acınası durumuna değinip Abaza Paşa aleyhine çok sert ifadeler kullanmaktaydı. Keşişe göre manastırlar tefecilerin eline düşmüş ve “Hıristiyanlığın vahşi düşmanı” Abaza Paşa yüzünden perişan hale gelmişlerdi. Benzer raporlar daha sonra da yazılacaktı.³²

Yine Ocak ayında Avusturya İmparatoru II. Ferdinand, Hırvat ve Slavon sınır komutanlarına Abaza Paşa’nın “düşmanca niyetlerini” iyice gözlemlmelerini ve sekiz günde bir rapor vermelerini emrediyordu.³³ Avusturyalılar bu gözlemleri sonucunda, Venedik’in Osmanlı toprağından asker ve erzak ihracatının hayli hızlı bir şekilde gerçekleştiğinin farkına vardılar. Zira Şubat ayında Hırvat sınır bölgesi komutanı merkeze, Abaza Mehmed Paşa’nın Venedik’e sunmakta olduğu yardımdan bahsetmekteydi.³⁴ Ayrıca, 15 Şubat’ta da Mehmed Bey isimli bir görevli yanında kırk kişiyle beraber Bosna’dan yola çıkarak Zadar (Zara) üzerinden ‘gizli bir mektubu’ Venedik’e taşımıştı. Keza sınır bölgesindeki Osmanlı askerlerinin tekrar Abaza Paşa tarafından harekete geçirildiği iddia ediliyordu.³⁵

Mart ayında Avusturya İmparatoru II. Ferdinand’ın verdiği emirden anlaşıldığı üzere, Slavon sınır bölgesinden akın yapan Habsburg askerleri, 4.000 baş hayvan ve yedi esiri sınırın Osmanlı tarafından kaçırmıştı. Abaza Mehmed Paşa

and after Establishment of Ottoman Rule, (Belgrade: The Institute of History, 2017), s. 257-282.

31 Nedim Zahirović, *The Register of Ottoman-Venetian Diplomatic Affairs at Leipzig University Library (1625-1640)*, (Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2020), s. 3-4.

32 *Acta Bosnae Potissimum Ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, nşr. P. Eusebius Fermendzin, (Zagreb: Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, 1892), s. 391-392, (Fojnica, 30 Ocak 1630).

33 OeStA, IOHKR-P, 15 (Croatica, Januarius 1630), vr. 1a: “Ir Kay: May: bevelchen das Bassa in Bosnia feindliches fürhaben durch guette Khundt: und Beraitshaftt auf beeden, der Wündish: und Crabattishen Gränizen in guetter Obacht zuhaben, und den Verlauff vom Acht zu 8. tagen zur Stöll zu berichten.”

34 OeStA, IOHKR-P, 15 (Croatica, Februarius 1630), vr. 10a-b.

35 OeStA, IOHKR-P, 15 (Croatica, Februarius 1630), vr. 11a.

da haliyle durumdan şikâyetçi olup tazminat talep etmekteydi. Ferdinand'ın emrinde paşanın talebi kabul edilip zararın tazmin edilmesi ve Osmanlı sınırından içeri akınların men edilmesi buyrulmuştu.³⁶

Pek tabii akınlar tek taraflı vuku bulmamaktaydı. Abaza Mehmed Paşa'nın şikâyetinin olumlu sonuç verdiği sırada, Osmanlı askerlerinin Habsburg sınırının diğer tarafında kalan Ivanic yakınlarında bir ay boyunca dört defa 'çetecilik' yapıp yirmi kişiyi kaçırdıkları rapor edilmişti.³⁷ Mayıs ayında Abaza Paşa 'akın ve çetecilik' (*Straiff und Tshetten*) faaliyetlerinden ötürü özürlerini iletmiş, Habsburg tarafı ise hasarın telafisini talep etmişti.³⁸

Bu tarz sınır ötesi hareketler sadece Habsburg-Osmanlı serhaddi için söz konusu değildi. Dönemin balyos defterinden görebildiğimiz kadarıyla Nova Kalesi (*Castel Nuovo/Herceg Novi*) civarındaki "ağalar ve neferattan bazı eşkıya" inşa ettikleri kayıklarla Venedik tüccar ve çiftçilerine saldırmaktaydılar. İstanbul idaresi mart sonunda Abaza Mehmed Paşa'ya bu hususta bir uyarı hükmü yollayıp eşkıyayı men etmesi ve Venedik'e verilen ahdnameye böylece riayet etmesini buyurmuştu.³⁹ Ayrıca, Venedik balyosunun talebi üzerine, Abaza Paşa'ya Adriyatik'teki Venedik yetkilileri ile koordinasyon içinde olup, Venedik gemilerine musallat olan Uskok eşkıyasını def etmeye uğraşması için de bir ferman yollanmıştı.⁴⁰

Yukarıda zikredilen Keşiş Andreas, Haziran ayında tekrar Abaza Paşa'nın Hıristiyanlara zulmüne dair rapor vermekteydi. Osmanlılar tarafından bir keşişin ölümüne dövülmesi tekrar dikkatleri paşanın üzerine çekmişti. Mektubun devamında keşişlerin sürekli mahbus tutulduğu ve mallarına el konulduğu belirtiliyor, ayrıca manastırların borçları yüzünden tefecilerin eline düştükleri yineleniyordu.⁴¹

Temmuz ayında Hırvat sınır bölgesinden Abaza Mehmed Paşa'nın Habsburg topraklarına akın yaptığı yazılmışsa da,⁴² rapor detaya inmediğinden bunun paşa önderliğinde bir harekât mı yoksa çetecilik faaliyeti mi olduğunu söylemek güçtür. Yazın sonuna doğru ise İstanbul'dan paşaya yollanan bir hüküm, Venedik'e

36 OeStA, IOHKR-P, 64 (Windica, Martius 1630), vr. 23b.

37 OeStA, IOHKR-P, 15 (Croatica, Martius 1630), vr. 24b.

38 OeStA, IOHKR-P, 15 (Croatica, Maius 1630), vr. 48b.

39 Serap Mumcu, *Venedik Baylosu'nun Defterleri-The Venetian Bailo's Registers (1589-1684)*, (Venedik: Edizioni Ca' Foscari, 2014), s. 231-232.

40 Mumcu, *Venedik Baylosu'nun*, s. 235-36 (24 Nisan-3 Mayıs 1630).

41 *Acta Bosnae Potissimum Ecclesiastica*, s. 397 (Fojnica, 2 Haziran 1630).

42 OeStA, IOHKR-P, 15 (Croatica, Julius 1630), vr. 70a.

Harita 1: Bosna Eyaleti ve Etrafi

tabi Şibenik (Sebenico) Kalesi yakınlarında bir Osmanlı palankasının ihdasıyla ilgili paşayı uyarmaktaydı: Bu tarz hareketler Venedik'e verilen ahdnameye aykırı olduğundan, paşanın bahsi geçen palankayı hedm etmesi gerekmektedir.⁴³

Bu gelişmeler yaşanırken, Venedik'in Osmanlı topraklarından erzak satın alma ve paralı asker yazma talebi ile buna yönelik Osmanlı emirlerinin 1630 yılı boyunca devam ettiğini söyleyebiliriz. Her ne kadar ekim ayında Venedik'teki Hollanda temsilcisi van Lyere bir bölük Arnavut süvarisinin düşman (Avusturya) askerleri tarafından mağlup edildiğini rapor etmişse de,⁴⁴ Venedik'in Osmanlı topraklarından istihdam politikası devam etmiş gözükmektedir. Split (Spalato/İspilit) karantina istasyonu idarecisi olup daha önceleri de Osmanlı topraklarında aracılık yapan Marco Antonio Vellutello,⁴⁵ 'ağızdan' (yani karşılıklı) görüşme yaptığı Budin Valisi Hasan Paşa'nın 21 Ekim 1630 tarihli mektubunda bu husus vesilesiyle karşımıza çıkmaktadır.

Dönemin Budin Valisi (Acem) Hasan Paşa, Vellutello aracılığıyla Venedik Doju'na yazdığı mektupta, gerek kendisinin gerekse Bosna Valisi Abaza Mehmed Paşa'nın padişah'tan gelen hükümler üzerine Avusturya İmparatoru'na yazıp, Venedik'e karşı bir girişimde bulunmamasını tembih ettiklerini bildirmekteydi. Ayrıca paşa, "serhadlerinize ve yalılarınıza zahireden ve kendü iradetiyle varan 'askerden imdad olunmağışün sınırunuza nasb olan hâkimlere izn ve ruhsat virmüşüzdür ve tenbih eylemişüzdür ki tarafınızla takayyüdden hâli olmayalar"

43 ASVe [Archivio Stato di Venezia], Bailo a Costantinopoli, busta 251 [s.a. 337], vr. 62b-63a (Evahir-i Zilhicce 1039). Her ne kadar Osmanlıca metinde "bina" olarak geçse de, İtalyanca karşılığının "fortezza" olması inşaatın askeri amaçlı olduğuna işaret etmelidir, aynı yer, vr. 64a. Bu vesileyle Venedik Devlet Arşivleri'nden *Bailo a Costantinopoli* fonlarının görüntülerini doktora çalışmamda istifade edebilmem için tarafıma ulaştıran Doç. Dr. Güneş Işıksel'e (İstanbul Medeniyet Üni.) teşekkür ederim.

44 NA, SG, 6900, (Caeran, 11 Ekim 1630 tarihli mektup): "den Keyser, wyens meeste Crychsvolck, naer venighe notabele plunderinghen int landt van Wrescia aengerecht, ende eene Compagnie Albanoische Ruyters vant garnison van Villafranca geslaghen te hebben, wederom naer het Montferraet is vertrocken". Venedik'teki Hollanda temsilcisinin raporlarının dijital görüntülerini tarafıma sağlayan Hollanda Arşiv (Nationaal Archief) çalışanlarına teşekkürlerimi arz ederim.

45 Osmanlıca "Split İskelesi priyoru" olarak geçmektedir, ASVe, DT [Documenti Turchi] 1317 (Tarihsiz, ancak Murteza Paşa'nın Bosna dönemine denk gelmekte [1625-1626]). Venedik Devlet Arşivi'ndeki Türkçe Belgeler serisine internette erişim mümkündür, (<http://www.archiviodistatovenezia.it/divenire/collezione.htm?idColl=24121&t&inTab=list&noPages=1>)

şeklinde kendinden ziyade Abaza Mehmed Paşa adına Venedik'e yardımın idame ettirileceğini belirtmişti.⁴⁶

Yaklaşık üç ay kadar sonra Vellutello Abaza Mehmed Paşa'yla da görüşebilmişti. Her ne kadar görüşmenin büyük kısmı yazıya aktarılmadan (lisanen) gerçekleşmiş olsa da, ilgili mektupta görüşme gündeminin can alıcı kısımları yer almıştır. Abaza Paşa'nın pençe ve mührünü⁴⁷ taşıyan (tespit edebildiğimiz kadarıyla) en eski tarihli bu mektupta, Budin valisinin üç ay önce belirttiği üzere Abaza Mehmed Paşa'nın da Avusturya İmparatoru II. Ferdinand'a tembih mektubu yazdığını teyit ettiğini görmekteyiz. Ancak daha önemlisi İstanbul'dan paşaya şahsen sınır bölgelerine gidip Venedik'in asker toplamasına nezaret etmesi emredilmişti. Bununla beraber: "Hikmet-i Hüda, bi'l-fi'il Budun muhâfazasında olan vezir ve serdar sa'âdetlü Hasan Paşa hazretleri ile ba'zı ahval müşâveresi için mülâkat eyleme[si] iktizâ eylemekle Budun tarafına teveccüh ve inâyet" eylemek üzere olduğundan, Abaza Mehmed bu meseleyi sonraya ertelemişti.⁴⁸

46 ASVe, DT 1364, (Budin, 14 Ra 1040 [21 Ekim 1630]): "her vechile tarafınıza imdad olunmasını ve Nemçe Çasarı tarafına tenbih olunub, İspanya'ya yardım virdirmemesin emr eylemekle bu dostunuz ve Vezir Mehmed Paşa muhibbiniz Çasar'a mektub yazub zinhar İspanya tarafına yardım virmeyüb sulh ve salah içinde sa'adetlü padişahımız hazretlerinin dostlarına dost olmağın nice sene 'ahd ve kavlı eyledük ise ol 'ahdinizi ve kavlinizi gözedüb ve dostluğu ri'ayet eyleyüb Uskok tarafından ve İspanya'dan Venedik memâlikini ve ol dostumuzun eyaletini bir vechile incitdirmeyesüz ve bir dürlü zarar ve ziyân itdürmeyesüz diye ziyadesiyle yazmışızdır." Abaza Paşa'nın bu hususta Avusturya İmparatoru'na yazdığı mektubun İtalyanca tercümesi, OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 112 (1630), vr. 27a-28a (Ösek, 28 Ekim 1630).

47 Şekil 1'de görülebileceği üzere Abaza Paşa'nın mührü "Şüd ez feyz-i d'âi sabahgâhi, Mehmed mazhar-ı lutf-ı İlahî" şeklinde okunabilir. Uzunçarşılı (referans göstermediği için mührün aslının nerede olduğunu veyahut tarihini bilemesek de) bu metnin aynısına "Mehmed isimli bir naibin mührü" olarak işaret etmiştir. İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Devleti Zamanında Kullanılmış Olan Bazı Mühürler Hakkında Bir Tetkik," *Belleten*, 4 (1940), s. 543.

48 ASVe, DT 1365, (Be-yurt-ı Sahara-yı Ösek, Evahir-i C 1040 [5-14 Ocak 1631]). Abaza Paşa Avusturya İmparatoru'na bahsi geçen tembihle beraber şikâyetlerini de göndermişti: Beş yüz kişilik süvari-piyade karışık bir Habsburg kuvveti sınırda akına çıkıp Osmanlı tarafından (Zaçesne) sekiz yüz baş hayvanı kaçırmış ve bir kişiyi katletmişti, OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 112 (1630), vr. 27a. Paşanın bu vakaya dair şikâyetinde suçluların cezalandırılması ve hayvanların istirdadı talep edilmekteydi ki, Avusturya İmparatoru da Slavon sınır komutanına bu hususta harekete geçmesini emretmişti, OeStA, IOHKR-P, 64 (Windica, Januarius 1631), vr. 2a.

Abaza Mehmed'in böyle apar topar Budin'e gitmesini gerektiren durum, Erdel Beyliği'nde iktidar değişimi idi. Erdel Beyi'nin 1629 yılı sonunda vefatı üzerine beylik için iki aday öne çıkmış, Osmanlı hudut paşaları da bu konuyu görüşmek için Budin'e çağırılmışlardı. Abaza Mehmed'in ifadesiyle "Vilayet-i Erdel'de ihtilâl vâki' olub, Budun'a varup bir münasib görülen kimesneyi Vilayet-i Erdel'e hâkim ve kral nasb" etmek üzere Macaristan'a gitmesi gerekmişti.⁴⁹ Bosna Vilayeti'nin Budin'e tabi olması, kriz zamanlarında benzer müşavere ve ortak askeri hareketlenmeleri gerekli kıları. Anlaşılan o ki 1630 sonbaharında Abaza Mehmed askerlerini Estergon'a yığmış,⁵⁰ kendisi Budin'de Hasan Paşa'yla görüşmeye gitmişti.

Şekil 1: Abaza Mehmed Paşa'nın mektubundan pençe, sahh ve mühür (ASVe, DT, n. 1365)

Hasan Paşa'nın Aralık 1630'da Erdel'e gönderdiği bir mektuptan öğrendiğimize göre, Eğri, Temeşvar, Kanije ve Bosna paşaları (Abaza Mehmed) kasım ayında kendisiyle bir araya gelip yeni Erdel Beyi olarak Görgi Rakoçi'yi (György Rákóczi, h. 1630-1648) destekleme kararı almışlardı.⁵¹ Nihayetinde Aralık 1630'da Erdel meclisi de Rakoçi'yi Erdel Beyi olarak seçmişti. Rakoçi'nin Abaza

49 ASVe, DT 1367, (Be-medine-i Saray-ı mahrûse, Evahir-i Ramazan 1040 [22 Nisan-1 Mayıs 1631]).

50 Budin Valisi Hasan Paşa'nın (Budin, 29 Kasım 1631) mektubunu özetleyen Ali Tüzel, "Osmanlı-Macar İlişkileri ve Macar Milli Arşivlerinde Bulunan Osmanlıca Belgeler Kataloğu (1536-728)" (yüksek lisans tezi), Çankırı Karatekin Üniversitesi, SBE, 2019, s. 44.

51 János B. Szabó, "Prince György Rákóczi I of Transylvania and the Elite of Ottoman Hungary, 1630-1636," Gábor Kármán (ed.), *Tributaries and Peripheries of the Ottoman Empire*, (Leiden-Boston: Brill, 2020), s. 213.

Paşa ile irtibatını devam ettirdiği, iki ay kadar sonra (Şubat 1631) Varad'dan paşaya yazıp, Erdel sınır ahvalinden paşayı haberdar etmesinden bellidir.⁵²

Bosna beylerbeyi olarak paşanın Dubrovnik Cumhuriyeti'yle de siyasi-diplomatik temaslara girmesi kaçınılmazdı. Ancak Dubrovnik'e ilişkin tarihyazımında paşanın çok da hayırla yâd edildiğini söyleyemeyiz. Gerek Miović gerekse Mezzoli çalışmalarında paşaya ilişkin sadece 1631 baharında vukubulan gerilime odaklanmayı seçmişlerdir.⁵³

Özellikle Mezzoli'nin ayrıntıya inerek anlattığına göre 1631 Mart'ında Abaza Paşa, Dubrovnik'in önde gelen ailelerinden (*patrisyen*) birine mensup Nicolo Sorgo'yu Saraybosna'da (Sarajevo) tutsak etmişti. Bu mahkûmiyetin sebebi ise, Dubrovnik topraklarında üç kişinin iki yıl önce cinayete kurban gitmesinden sorumlu tutulan "Şarić" kardeşlerin, Dubrovnik tarafından hapsedilmiş olmalarıydı. Abaza Mehmed'e göre Dubrovnik Cumhuriyeti'nin herhangi bir Osmanlı tebasını "hapsetme, işkenceye tabi tutma ya da yargılama" hakkı olmadığından, paşa misilleme yaparak bahsi geçen Nicolo Sorgo'yu aylarca mahpus tutmuş ve 2.000 altın (*zecchini*) talebi karşılanmadan da serbest bırakmamıştı.⁵⁴

Miović'in aktardığına göre Abaza Paşa aynı yıl Bosna'nın güneyinde yer alan Novi'ye inerken, yol üzerinde Dubrovnik'e bağlı olan Konavle'den geçmiş ve askerleri araziye yağmalamıştır. Dubrovnik'in (birkaç bin dukalık 'hediye' sunmasına rağmen) bu yıkımdan kaçması mümkün olmamıştı. Konavle halkı o kadar korkmuştu ki, paşanın Novi'den geri dönüşünü beklerken bir acil tahliye planı hazırlayıp hassas noktalara dört yüz asker yerleştirmişti.⁵⁵ Düvel-i ecnebiye defterlerinden birine de bu hadise "Abaza Vezir Mehmed Paşa'nın Dubrovnik "memleketlerinden Konavla nahiyesine uğrayub ahd ve emâna muhâlif küllî te'addî ve zarar u ziyân" eylemesi olarak yansıyacaktı.⁵⁶

52 ASVe, DT 1369, (Di Varad alli 8 di Feuraro 1631).

53 Vesna Miović, "Beylerbey of Bosnia and Sancakbey of Herzegovina in the Diplomacy of the Dubrovnik Republic," *Dubrovnik Annales*, 9 (2005), s. 49; Erica Mezzoli, "Fonti ragusee per lo studio dell'economia e della società urbana bosniaco-ottomana nel XVII secolo" (Doktora Tezi, Università degli studi di Trieste, 2009/2010), s. 111-118.

54 Mezzoli, "Fonti ragusee," s. 111-118. Nicolo Sorgo'nun 1629'da İstanbul'a Dubrovnik haracını teslim etmek için gönderilen elçi Nikola Sorgo olması muhtemeldir, Vesna Miović, *Dubrovačka Republika u Spisima Osmanskib Sultana*, (Dubrovnik: Državni Arhiv u Dubrovniku, 2005), s. 247.

55 Miović, "Beylerbey of Bosnia," s. 49.

56 Özgecan Köker, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti-Dubrovnik İlişkileri ve Hicri 1037-

Abaza Paşa'nın Novi'ye inme sebebini tam olarak kestirmek güçse de, Venedik yetkililerinden Antonio Civran'ın 1630-1632 arasında ifa ettiği Dalmaçya-Arnautluk Genel Valiliği (*Provveditore generale in Dalmazia e Albania*) görevine ilişkin raporunda bu yıl (1631) için düşünülen notta şunu görüyoruz: Abaza Mehmed Paşa askerleriyle gelip Novi'nin çıkışını tuttuğu Kotor Körfezi'nin en dar noktasına bir istihkâm inşa etmeye çalışmıştı. Venedik'e bağlı Kotor şehrinin deniz trafiğini adeta kısıkaca alan bu hareket, doğal olarak *provveditore* Civran'ın acil müdahalesini gerektirmişti. Civran'ın "devamlı takibi ve silahlı kadirga ile barçaların o tarafa intikaliyle" Mehmed Paşa bu fikrinden vazgeçmek zorunda kalmıştı.⁵⁷

Paşa muhtemelen bu girişimde bulunduğu sıralarda Habsburglara bir iyi niyet nişanesi olarak altı adamını Hırvat sınır komutanına rehin yollamış ve elindeki Habsburg esirlerini iade edeceği sözünü vermiştir. Paşa temmuz ayında verdiği bu sözü tutmuş olmalı ki, ağustosta Hırvat sınır komutanı yirmi beş esiri Osmanlı tarafına iade ettiğini yazmıştı.⁵⁸ Eylül-Ekim 1631'de ise Abaza Mehmed Paşa'nın kuzeye yönelip 20.000 askerle Lika-Bihaç tarafına çıktığı rapor edilmekteydi: Bir rapor paşanın sınırda çetecilik yapanları cezalandırmak için yola çıktığını söylerken, bir diğeriye bu kisve altında Habsburg topraklarına akın düzenleyeceğini ifade etmekteydi ki, ikincisinin yersiz bir telaş olduğu düşünülebilir.⁵⁹ Nihayetinde, Habsburg kayıtlarında paşaya dair başka bir rapora denk gelememekteyiz.

Miović'e göre Dubrovnik elçilerinin İstanbul'daki lobi faaliyetleri sonucu Abaza Mehmed Paşa Bosna'dan alınmış, yerine Boşnak asıllı Murad Paşa getirilmişti.⁶⁰ Abaza Mehmed Paşa yıl bitmeden Bosna'dan ayrılmış olacak ki,

1056/1627-1646 Tarihli Ahkâm Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirmesi" (Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 2011), s. 138 (Evahir-i Muharrem 1045/Temmuz 1635).

57 Antonio Civran, "Relazione fatta all'eccellentissimo Senato dall'eccellentissimo signor Antonio Civran per il generalato di Dalmazia et Albania sostenuto anni e mezzo 1630 a 32," Grga Novak (ed.), *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium (Vol. 50): Commissiones et Relationes Venetae (Tomus VII-Annorum 1621-1671)*, (Zagreb: Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, 1972), s. 48-49.

58 OeStA, IOHKR-P, 15 (Croatica, Julius 1631), vr. 67b; aynı yer, (Augustus 1631), vr. 80b.

59 OeStA, IOHKR-P, 15 (Croatica, Septembris 1631), vr. 90a-b; aynı yer, (Octobris 1631), vr. 98b-99b; OeStA, IOHKR-P, 64 (Windica, Septembris 1631), vr. 63b-64a; aynı yer (Octobris 1631), vr. 66a.

60 Miović, *Dubrovačka Republika*, s. 72.

1632 Ocak'ında Dubrovnik elçileri yeni Bosna paşasıyla görüşmüşlerdi.⁶¹ Abaza Paşa'nın Bosna'dan neden alındığını bilemesek de, yerine gelen Murad Paşa'nın Habsburglara 'gelen gideni aratır' dedirtecek durumda olduğunu söyleyebiliriz.⁶²

Özü Beylerbeyliği Dönemi ve Faaliyetleri

Abaza Paşa'nın neredeyse üç yıllık Bosna valiliği, aslında iç siyasetteki dengelerin değişmesi başta olmak üzere pek çok nedenle sürekli yeniden şekillenen Osmanlı valilik makamlarının ortalama ömrünün üzerinde sürmüştür denilebilir.⁶³ Bu durumda paşanın Bosna'daki normal idarecilik müddetini doldurmuş olduğunu düşünebiliriz. Osmanlı yetkilileri, paşanın Anadolu'daki sabıkasını hesaba katarak yeniden Rumeli tarafında bir makama atanması gerektiğine kanaat getirmiş olmalıydılar.

Aralık 1631 sonunda meydana gelen gelişmeleri aktaran Nemçe Kapıkethüdası (Avusturya mukim elçisi) Rudolf Schmid'in raporunda gördüğümüz kadarıyla, Abaza Mehmed Paşa yüklü miktarda para önerip Budin'e talip olmuş, ancak eyaleti Musa Paşa'ya kaptırmıştı.⁶⁴ Tabii burada Budin'in dönemin gözde eyaletlerinden biri olduğu, hatta Fransa Büyükelçisi Césy'nin deyimiyle "Mısır'dan sonra imparatorluğun en iyi ve en mühim" makamını teşkil ettiği biçimindeki algıyı hatırlatmakta fayda var.⁶⁵ Nihayetinde Abaza Mehmed Paşa'ya Silistre (Özü) uygun görülmüştü.

Bosna'dakinin aksine bu atama için dönemin tevcihat kayıtlarının bir nebze bilgi sağladığı söylenebilir. Her ne kadar 1632 civarında başlayan iki defterde de

61 Vinaver, "Bosna i Dubrovnik 1595-1645," s. 210.

62 Daha Şubat 1632'de sınır bölgesinden gönderilen raporlara göre Murat Paşa başta Slun olmak üzere arka arkaya akınlar düzenlemiş olduğundan, Hırvat sınır komutanı "Murat Paşa hüküm sürdüğü sürece huzur olmayacaktır" yorumunu yapmıştı, OeStA, IOHKR-P, 15 (Croatica, Februarius 1632), vr. 6a-7b: "Der Herr Crabattish Obrist berichtet den Löbl. HoffkrüegsRath, daß weil der Murath Bassa in Bosnia regiert, khein Ruhe seÿe, dan Er Zluin und Prindl nacheinander in kurzen anfallen und den Sturm anlaufen lassen".

63 Metin Kunt'un çalışmasına göre bu dönemde beylerbeyi vazifesindekilerin sadece %7'si üç yıl ve üzeri görevini sürdürebilmekteydi, İbrahim Metin Kunt, "Sancaktan Eyalete: 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi" (Doçentlik Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, 1975, s. 82.

64 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 112 (1632), vr. 10b (5 Ocak 1632).

65 BnF, Ms Français 16153, vr. 165b: "Au Roy du 27 de May 1629": "Bacha de Bude, quy est le meilleur et plus important gouvernement de cet Empire après le Cayre".

(KK.d 266 ve Cevdet-Dahiliye 6095) Özü Vilayeti kayıtlarında zaten halihazırda “Abaza Vezir Mehmed Paşa”nın ilk sırayı alması, atamasını tarihlendirmeyi mümkün kılmasa da paşanın yetki alanının mahiyetini öğrenebilmekteyiz: Bu defterler uyarınca Abaza Mehmed Paşa'ya Özü eyaletiyle birlikte Silistre ve Niğbolu sancakları arpalık olarak verilmişti.⁶⁶

Silistre (Özü) Eyaleti'nin de bu dönemde Bosna'yı aratmayacak bir hareketliliği olduğu söylenebilir. Konum olarak ele aldığımızda, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzey sınırına denk gelen Silistre asli olarak Lehistan ile serhat teşkil etse de, Osmanlı Kuzey 'çeper'ini oluşturan Eflak, Boğdan, Kırım ve Bucak Tatarları da bölgede etkin aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁷ Bu aktörler arasında özellikle Lehistan'ın Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerine bu dönemde Abaza Mehmed Paşa damgasını vuracaktı. Zaman bağlamında ise paşanın valilik dönemi Lehistan-Rusya (Moskova Devleti) arasında cereyan eden 1632-1634 Smolensk Savaşı'na büyük ölçüde müsadif olmaktaydı.

Paşanın Silistre'ye tam olarak ne zaman geçtiğine dair önceki makamına gidişinde olduğu şekilde kısıtlı bilgiye sahibiz. Mart 1632'de İstanbul'a giderken Silistre Eyaleti'nden geçen İsveç elçisi Paul Strassburg, burayı paşanın der-uhde ettiğini not etmiştir.⁶⁸ Lakin Abaza Mehmed Lehistan Kançlıları'na ancak haziranın ilk haftasında yeni görev yerine atandığını belirtmekte olduğuna göre,⁶⁹ en geç Mayıs 1632'de paşanın Silistre'de görevine başladığını söyleyebiliriz.

Öyle görünüyor ki Abaza Paşa daha ilk aylarında pasif bir idarecilik yapmayacağını emaresini vermişti: Kendi adına İvraca'da bir cami yaptırmakla beraber,⁷⁰ muhtemelen bölgede kalıcı olmak adına komşularına müdahaleye de

66 BOA, KK.d 266, s. 44; BOA, Cevdet-Dahiliye 6095, s. 16-17.

67 Feridun M. Emecen, “Osmanlı Sınırları Nerede Başlar, Nerede Biter?” *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, (İstanbul: Timaş, 2009), s. 199.

68 Paul Strassburg, “Relatio de Byzantino Itinere ac negotiis in Ottomanica Aula peractis, nec non de statu ac facie Orientalis Imperii, qualis erat circa Ann. MDCXXXIII,” Friedrich Sylburg (ed.), *Catalogus codicum Graecorum mss. olim in Bibliotheca Palatina, nunc Vaticana asservatorum... Quibus Addita sunt alia antehac non edita Virorum Illustrium Opuscula & Epistola, Quae ad Illustrandam Historiam Exlesasticam pariter ac Profanam faciunt, & praefixo Rerum contentarum Indice recensentur*, (Frankfurt, 1702), s. 204.

69 Dariusz Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century): An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents* (Leiden-Boston-Köln: Brill, 1999), s. 137, dipnot 28.

70 Abaza Mehmed Paşa 1633 baharında camii için hatib tayini istediğine göre, bir önceki yıl

başlamıştı. 1632 sonbaharında Eflak'ta iktidar değişimi bu meyanda adeta bir kriz haline gelmişti. Divan'ın seçtiği yeni voyvodaya rakip olarak ortaya çıkan Matei (Besarab) isimli bir boyar, Abaza Mehmed Paşa'nın desteğini almayı başaramıyordu. Abaza Paşa'nın Divan'dan gelen açık emirleri hiçe sayarak asi bir voyvoda adayını destekliyor olması, özellikle Sadrazam Tabaniyassı Mehmed Paşa'yı çileden çıkarmıştı. Sadrazam, Abaza Paşa'nın idam edilmesini talep etmekteydi. Ancak Matei'nin hem Eflak ekâbirinin desteğini alması hem de Osmanlı adayını muharebe alanında mağlup etmesi dengeleri değiştirmekteydi. Nihayetinde Abaza Paşa da geri adım atmamış, Divan'dan asi aday Matei Besarab'ın İstanbul'a gelip onay alması kararı çıkmıştı.⁷¹ Topkapı Sarayı'nda mahfuz bir evraka göre de maiyetindeki otuz dokuz Eflak boyarı ve ekâbiri, Matei'den razı olduklarını ifade eden bir arz sunmuşlardı.⁷²

Şubat 1633'de Matei Besarab İstanbul'dan padişahın elini öpüp voyvodalık onayını almış bir şekilde maiyetindeki boyarlarla Eflak'a geri dönmüştü.⁷³ Hollanda elçisinin deyişiyle yeni Eflak Voyvodası Matei'nin "aslanın ininden sağ salim çıkmış" olması,⁷⁴ Boğdan boyarlarını da heveslendirmiş olacak ki, onlar da Abaza Mehmed Paşa'nın desteğiyle İstanbul'un atadığı voyvodayı kovmuşlardı. Yeni adayları Miron Barnovski, 1633 yazında Matei gibi İstanbul'a onay almak için gelmişti.⁷⁵

inşasına başlanmış olmalıydı, BOA, [Bâb-ı Âsafî Ruûs Kalemi Defterleri] A.RSK.d 1502, s. 59: "Hitabet-i Câmî'-i Abaza Mehmed Paşa der İvraca- Müşarunileyh Mehmed Paşa mektûb gönderüb, câmî'-i mezbûru müceddeden kendü bina eylemekle hitâbeti salihâdan Ahmed Halife'ye verilmek ricasına 'arz itmeğin verile diyü kadı dahi 'arz itmeğin, virildi, 26 Şevval [6 Mayıs 1633]."

71 Michał Wasiucionek, "Politics and Watermelons: Cross-Border Political Networks in the Polish-Moldavian-Ottoman Context in the Seventeenth Century" (doktora tezi), European University Institute, 2016, s. 121-124.

72 BOA, [Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak] TSMA.E 0476-10: "hâlâ voyvodamız olan Mati kulların aramızdan intihab idüb ve cümlemiz ma'iyyet ile der-devlet-medâra varub rikâb-ı hümayuna yüz sürüb mezbûr kulları voyvodamız olmağa rica idüb..."

73 OeStA, HHStA, Türki I, Turcica 112 (1633), vr. 32b (7 Mart 1633); Ayrıca, Matei'nin boyarlarına ve geri dönüş yolunda kendisine refakat eden mir-ahora (küçük) giydirilen hil'atlar ile kendisine hükümet almeti olarak verilen sancak için, BOA, KK.d 667M, s. 42-46 (5-17 Şaban 1042/15-27 Şubat 1633).

74 Cornelis Haga, "Brieven van Cornelis Haga aan de Staten-Generaal [1631-1633]", *Kronijk van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht, Serie V, Deel 2* (Utrecht, 1867), s. 435 (12 Temmuz 1633).

75 OeStA, HHStA, Türki I, Turcica 112 (1633), vr. 81b (12 Haziran 1633).

Ne yazık ki Barnovski el öpme şansını yakalayamamıştı. Önce 29 Haziran günü hapse alınmış olan Boğdan adayı, üç gün sonra Divan'da idam edilmişti: Hollanda elçisi daha önce Barnovski'nin Lehistan tarafına sığınması ve buradan Boğdan'a girme teşebbüsünde bulunmasını İstanbul yönetiminin affedemediğini ifade ediyordu. Barnovski'nin idamıyla bağlantılı olarak defterdar tarafından da Fener civarındaki Boğdan Sarayı'nın içinde müsadereler gerçekleştiği belirtilmekteydi. Barnovski yerine Osmanlı idaresi tarafından Moises Movila isimli daha önceden de kısa bir süre voyvodalık yapmış bir kimse atanmıştı.⁷⁶ Kısaca Abaza Mehmed Paşa bu sefer kendi iradesini geçirememiş ve Tuna Beylikleri üzerinde tesis etmeye çalıştığı nüfuzu tamamlayamamıştı.

Yine de uluslararası arenada Abaza Mehmed Paşa için kendini gösterme fırsatı aynı dönemde ele geçmişti. Öncelikle, Osmanlıca kaynaklardan teyit edilememişse de, Polonya arşiv malzemesi paşanın 1633 Mayıs-Haziran döneminde sınır tahdit ettiğine işaret etmektedir. Osmanlı tarafını temsil eden paşa ve karşı mevkidaşı Ataman Stanislav Koniecpolski, Lehistan ile Osmanlı Devleti arasında Hotin Seferi sonrasında varılan sulh uyarınca temel coğrafi unsurlar üzere sınırı tayin etmişlerdi.⁷⁷

Daha önemlisi ise, Haziran 1633'de İstanbul'a varmış olan Moskova Devleti elçileri, Smolensk Savaşı çerçevesinde mücadele etmekte oldukları Lehistan'a karşı daha yeni sınır hudut tayin etmiş olan Abaza Mehmed Paşa'nın silaha sarılmasını talep ediyorlardı.⁷⁸ Temmuz ortasında Avusturya kapıkethüdası Schmid'in kulağına, Osmanlı idaresinin hâlihazırda Abaza Mehmed Paşa'ya Lehistan karşıtı bir operasyona girişme emri gönderdiği söylentisi çalınmıştı. Hollanda temsilcisi Haga ise Abaza Paşa'nın zaten kendi askerleri ile Tatar, Eflak ve Boğdan kuvvetlerinden oluşan ufak bir orduyu toplamış olduğunu, ayrıca Sultan IV. Murad'ın paşayı Rumeli Beylerbeyi atayarak daha büyük bir güce kumanda etmesini istediğini belirtiyordu.⁷⁹

76 Cornelis Haga, "Brievan van Cornelis Haga," s. 435 (12 Temmuz 1633); OeStA, HHStA, Türkiye I, Turcica 112 (1633), vr. 98a (12 Temmuz 1633). Movila ailesinin diğer üyelerinin iktidar yılları Păun'un sağladığı tabloda yer alır, Radu G. Păun, "Les grands officiers d'origine gréco-levantine de Moldavie au XVIIe siècle. Offices, carrières et stratégies de pouvoir," *Revue des Études sud-est européennes*, 45, 1-4 (2007), s. 184.

77 Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*, s. 60, 432-435.

78 OeStA, HHStA, Türkiye I, Turcica 112 (1633), vr. 89a (1 Temmuz 1633).

79 OeStA, HHStA, Türkiye I, Turcica 112 (1633), vr. 102b (15 Temmuz 1633); Cornelis Haga, "Brievan van Cornelis Haga", s. 441 (1 Ağustos 1633).

Yine de Divan'dan çıkan kararın kalıcı olmadığını söyleyebiliriz. Schmid'in tekrar dikkat çektiği üzere Moskova elçileri İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Abaza Paşa'ya giden emirler geri alınmıştı. Avusturya temsilcisinin yorumuna göre Osmanlı idarecileri yalnızca zaman kazanıp Moskova Devleti'ni Lehistan'a karşı biraz daha uzun süre savaşta tutmak istemişti. Bu sebeple Abaza Paşa'ya verilen operasyon emri Moskova'yı tatmin etmeye yönelikti. Moskova temsilcileri ayrılınca da Osmanlılar'ın ikinci bir cephe açmalarına gerek kalmamıştı- zira Safaviler'e karşı mücadele hâlihazırda devam etmekteydi.⁸⁰ Hollanda temsilcisi Haga da aynı zaman diliminde Divan'ın harekâtı iptal etme sebebinin, İstanbul'a doğru yola çıkmış olan bir Lehistan (büyük) elçisini beklemek ve o varmadan herhangi kesin bir karar almamak olduğunu belirtmektedir.⁸¹

Elçilere nazaran İstanbul bir kez daha fikir değiştirmişti. Eylül başında belirtildiğine göre Kırım'da bulunan Balıklava ve Gözleve yerleşimlerine Lehistan kontrolü altında bulunması gereken Kazaklar akın yapmıştı. Bu durum sadrazamı öylesine kızdırmıştı ki, Avusturya kapıkethüdası Abaza Mehmed Paşa'nın kuvvetle muhtemel Lehistan sınırını geçme emri aldığını düşünmekteydi.⁸² Keza Haga da Abaza Mehmed Paşa'nın Eflak, Boğdan ve Tatar kuvvetlerini toplamış iken, muhtemelen Moskova elçilerinin tahrikiyle ve Karadeniz'deki Kazak akınlarının intikamını almak amacıyla operasyona başlamış olması gerektiğine inanıyordu.⁸³

80 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 112 (1633), vr. 113b-114a (5 Ağustos 1633): Ob zwar unlangsten Ordinanz an den Abassa Bassa und Tarttarn, wegen das sie in Pollen sollen einfallen, abgangan seindt doch dieselbigen, so baldt die alte Moscovittische Podtshafft (dan ein neuer hie ankomben) wider revociert, den Abassa Bassa mit Ruh zu sitzen, anbefohlen worden; uß deme spürt man das der Türke ernst nit dabei, sondern nur in Spiegelfechten und blinder Lämmb gewesen, vermutlich von der Porten so angestellt, umb das die Abreisende Moscovitter, als wan man diseits die Pollen werd angriffen, Ihrn Fürste Postbringen, er dortten den Krieg desto lieber continuiren solle". Moskova elçileri Afanasij Pronciscev ve Tichon Bormosov olarak teşhis edilebilir, *Novoselyskiy, XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında*, s. 188.

81 Cornelis Haga, "Brievan van Cornelis Haga," s. 441 (1 Ağustos 1633).

82 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 112 (1633), vr. 139a (4 Eylül 1633).

83 BSB, HSS Clm 10369, vr. 316b' (3 Eylül 1633): "In Europa, omnium Ducum fortissimus et celeberrimus Machometes Abasa Passa Silistriæ Præfectus, una cum filio Regis Tartariæ, et Moldaviæ, Valachiæque Dÿnastis, magnum contra Regnum Poloniæ expeditionem præparavit, et iam Castra movisse creditur, quod Moscovitici Legati ab hac Porta vindictæ de Chosaccorum iniurijs cupida, præsentis oblata occasione impetraverunt."

Öyle gözüküyor ki Divan son bir kez daha kararından caymış ve hem Avusturya hem Hollanda elçilerinin 20 Eylül civarı yazdıklarına bakılacak olursa Abaza Mehmed Paşa son kez sınır ötesi harekâtı durdurma emri almıştı. Haga'nın mektubundan öğrendiğimize göre Divan'ın gönderdiği gizli emirde, Abaza Paşa'nın askeri angajmandan kaçınıp anlaşmazlığı Lehistan elçileri ile çözmesi buyruluyordu.⁸⁴ Daha detaylı belirtmek gerekirse, önceki taarruz emrinin geri alınmasının iki sebebi vardı: İlki, Osmanlı idaresinin İstanbul'dan merkez ordusunu Safevi cephesine gönderme kararı almış olmasıydı. İkincisi ise Lehistan Atamanı Stanislaw Koniecpolski'nin ana Lehistan ordusundan ayrı olarak Kamenice civarında Abaza Mehmed Paşa'yı bekliyor olduğuna dair istihbaratın alınmasıydı.⁸⁵ Rudolf Schmid de Haga'nın ilk sebebine dikkat çekmekteydi: Divan'da bir meşveret meclisi toplandıktan sonra takriben 6.000 yeniçeri ve kapıkulu sipahisi Şark Seferi'ne yollanmak için hazırlanmıştı.⁸⁶

Divan'dan gönderilen harekât iptaline yönelik emirler Abaza Paşa'ya ya hiç ulaşmamış ya da paşa tarafından göz ardı edilmiş olacak ki, paşa kuvvetlerini hazır tutmaya devam etmişti: Muhtemelen Abaza Paşa, Lehistan Kralı IV. Vladislav'ın (h. 1632-1648) Smolensk şehrini Moskova askerlerinin muhasarasından kurtarmakla meşgul olduğunun farkındaydı.⁸⁷ Kral Vladislav ise her ne kadar o sıralarda Smolensk'i kurtarmışsa da, Osmanlı birliklerinin her an Kazak akınlarının intikamını almak için Boğdan tarafından Lehistan'a girebileceğinin farkında olmalıydı.⁸⁸ Er ya da geç, Lehistan'ın kaygıları haklı çıkacaktı.

22 Ekim 1633 günü Abaza Mehmed Paşa'nın kuvvetleri Kamenice yakınlarındaki Ataman Koniecpolski'nin birlikleriyle karşı karşıya geldiler. Abaza Paşa'nın 24.000 neferlik taarruz kuvveti, Koniecpolski'nin ateş gücü daha yüksek ve mevzi almış 11.000 müdafii askerini yıpratırsa da söküp atmayı başaramamıştı.⁸⁹

84 BSB, HSS Clm 10369, vr. 317b (23 Eylül 1633).

85 Cornelis Haga, "Brieven," s. 453 (24 Eylül 1633).

86 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 112 (1633), vr. 153a-b (18 Eylül 1633).

87 Renaudot'nun derlediği *Gazette* [Paris, 1634], 461, No. 106: De Dantzic, le 10. Octobre 1633.

88 Renaudot'nun derlediği *Gazette* [Paris, 1634], 461, No. 106: De Dantzic, le 10. Octobre 1633.

89 Robert Frost, *The Northern Wars: 1558-1721*, (Singapore: Pearson Education, 2000), s. 148. Muharebeye dair Lehçe pek çok çalışma mevcuttur: Arkadiusz Bożejewicz, "Bitwa pod Kamieńcem Podolskim 22 października 1633 roku-próba charakterystyki," *Studia z historii politycznej i wojskowej. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego* (2019), s. 113-131;

Her ne kadar Abaza Paşa meydanda umduğu zaferi elde edemediyse de, taarruz sonrasında emrindeki askerlerle yakınlardaki bir palangayı (Studzienicae) ve köyleri yağmalayabilmişti.⁹⁰ Nihayetinde elde ettiği esirleri önce Yaş'a sonra da kendi vilayetine götürmüştü. Rumen vekayinüvis Miron Kostin'in eserine göre, paşa elde ettiği esirleri İstanbul'a yollayarak, aslında semeresiz kalmış harekâtını bir zafer gibi gösterme yoluna gitmişti.⁹¹

Abaza Paşa'nın ekim harekâtı sonrasında İstanbul iki arada bir derede kalmıştı denebilir. Bir yanda Safevilere karşı harekât için karar verilmiş ve Sadrazam Tabaniyassı Mehmed Paşa serdar olarak bir kısım yeniçeri ile zaten yola çıkmış, Anadolu'ya geçmişti.⁹² Diğer tarafta ise Sultan IV. Murad'ın Lehistan'a karşı nefretinin dinmeyen bir boyuta ulaştığı, dolayısıyla sultanın Rumeli'nde şahsen sefere çıkmak istediği rivayet ediliyordu.⁹³ Keza Abaza Mehmed'in İstanbul'a göndermiş olduğu esirlerin başına gelenler de bunu destekler nitelikteydi.

10 Aralık 1633'te, yani ele geçtikten yaklaşık bir buçuk ay sonra, seksen sekiz Lehli esir Divan'a Abaza Mehmed Paşa'nın adamları aracılığıyla getirilmişti ve rivayete göre Sultan Murad'ın emriyle idam edilmişlerdi.⁹⁴ Avusturya elçisi Schmid bu enstantaneyi ayrıntılı olarak ele almaktadır: Üç cellat Leh esirleri adeta koyun boğazlar gibi art arda boyunlarını keserek katlederken, Sultan Murad "kan hırsını dindirmek" istercesine bir pencere ardından olan biteni seyrediyordu.⁹⁵ Osmanlı

Leszek Podhorodecki, "Najazd Abazy paszy na Polskę w 1633 roku," *Studia Historyczne*, 19/4 (1976), s. 527-548; L. Podhorodecki, "Wojna polsko-turecka 1633-1634," *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, t. XX (1976), s. 27-72. Osmanlı tarih yazımında ise muharebeyle ilgili en ayrıntılı bilgilendirmeyi Joseph von Hammer (Joseph von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches, Fünfter Band: 1623-1656* [Peşte, 1829], s. 176) yapmaktadır ki esas kaynağı Naima'dır, Naimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Nâimâ, Cilt II*, nşr. Mehmet İpşirli (Ankara: TTK, 2007), s. 777-780.

90 BSB, HSS Clm 10369, vr. 319a' (10 Aralık 1633).

91 Miron Costin, "Aron Voyvoda'nın cülusundan bu yana Moldova kroniği," *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi I: Kronikler*, nşr. Mehmet Ali Ekrem (Ankara: TTK, 1993), s. 47-48.

92 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 112 (1633), vr. 173a (5 Kasım 1633).

93 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 112 (1633), vr. 195a (26 Kasım 1633).

94 BSB, Hss Clm 10369, vr. 319a' (10 Aralık 1633): "Imperator hodie in divano octuaginta octo ex nominatis captivis Polonis decapitari fecit".

95 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 112 (1633), vr. 195a (26 Aralık 1633): "Im verstrichenen 10 December sein bey 88 Personen arme Gefangene Christen Polackhen und Reussen welche der Abasa Bassa hierher geschickht in Divano geführt worden, deren hatt der Sultan

mali kayıtları esirlerin akıbetine dair bir yoruma imkân tanımasa da, Abaza Mehmed Paşa'nın kapıkethüdasının ve sair üç adamının Lehli esirleri Divan'a getirdikleri vakit nail oldukları hilatları listelemiştir.⁹⁶

Sultan Murad'ın Lehistan'a garezi, Kasım-Aralık 1633 civarı İstanbul'a gelmekte olan Leh *internuntius* (küçük elçi) Borucki'yi reddetmesinde de kendini göstermişti. İstanbul'daki diplomatik camianın aralık ortasında bildirdiğine göre Ataman Koniecpolski'nin gönderdiği bu elçi, daha sonra gelecek olan Lehistan büyükelçisi için adet olduğu üzere bir aman kağıdı alacaktı. Ancak, Borucki Avrupadan gelen elçilerin genelde İstanbul'a girmeden önceki son durağı olan Küçükçekmece'ye geldiğinde işler ters gitmeye başlamıştı.⁹⁷ Elçinin İstanbul'a girmesine icazet verilmemiş, bir çavuş eşliğinde gerisin geri serhadde, Abaza Paşa'nın yanına yollanmıştı. Venedik balyosunun ilginç bir şekilde dikkat çektiği üzere, bu hareket yaklaşık on iki yıl önce II. Osman'ın Lehistan seferi öncesinde takındığı tavrın aynısıydı.⁹⁸ Benzer şekilde, 1632-1633 yıllarında İstanbul'da diplomatik müzakerelerde bulunmuş olan İsveç elçisi Paul Strassburg da Sultan Murad'ın Lehistan'a karşı ağabeyi II. Osman'dan kaynaklı dinmek bilmeyen bir intikam beslediğini yazmıştı.⁹⁹

durch drey Scharfrichter sie zue Baden werfen, und alß wan man mit shaffen umbginge, ein nach dem andern die Guegel abstechen lassen. Weilen diese Tragedia wehrte, hatt der Sultan selbe durch ein Fenster herab zu gesehen, unnd also seinen Blutdurstigen Lust mit büesst."

96 BOA, [Kamil Kepeci] KK.d 667M, s. 170: "İnam-ı Hil'at bera-yı kethüda-yı der-i Abaza Mehmed Paşa el-vezir der muhafaza-yı Özi ve merdüman-ı vezir-i müşarunileyh der-vakt-i averde-i kefer-i Lih der-Divan-ı Hümayûn el-vaki' fi 8 C sene 1043 [10 Aralık 1633], Neferen 4". Bu teşrifat defteri Ekim 1632 ve Aralık 1634 arası verilen hilatları ve yazılacak evamir-name-ahidname için yapılan harcamaları içermektedir.

97 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 112 (1633), vr. 195a-198b (26 Aralık 1633): "die Portn einen Polnischen Internuntius so neuerlichen nit weit von hinnen angelant, ohne verhörtten wider zue rückh zum Abasa Bassa fort gshikht."; BSB, HSS Clm 10369, vr. 320a (10 Aralık 1633): "Internuntius a Rege Poloniae huc missus, ut venturo magno legato viam sterneret pro more Polonorum, cum ad Pontem magnum (qui unius diei itinere hinc distat:) venisset, retrocedere ad Abasam Passam et cum eodem (:qui Polonis tributum extorquere velle videtur:) negotia sua tractare iussus fuit."

98 Eudoxiu de Hurmuzaki (ed.), *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Vol. 4-2 (1600-1650), (Bükreş, 1884), s. 473 (11 Aralık 1633).

99 Paul Strassburg, "Relatio de Byzantino Itinere," s. 223.

Lehistan küçük elçisinin sorgusuz sualsiz geri yollanmış olması, başkentteki Katolik temsilciler arasında endişeye sebebiyet vermiş, Fransa ve Avusturya temsilcileri konuyu kendi aralarında görüşmüşlerdi. Nihayetinde Avusturya Kapıkethüdası Rudolf Schmid aralık ayı ortasında meseleyi Sadaret Kaymakamı Bayram Paşa (ki kendisi bu makamı sadrazamın 23 Ekim'de şark seferine çıkmasına borçluydu)¹⁰⁰ ve Şeyhülislam Hüseyin Efendi ile görüşmüştü. Sadaret kaymakamı ile görüşmesinde Schmid istediği sonucu elde edememişti. Avusturya kapıkethüdasının belirttiğine göre Lehistan'ın Osmanlı nezdinde herhangi bir ikamet elçiliği bulunmadığından, bir küçük elçinin takaddüm edip büyükelçi adına 'aman mektubu' alması icap ederdi. Ancak Bayram Paşa'nın cevabı, Abaza Mehmed'in bu meseleleri konuşmak için salahiyeti olduğundan ötürü, Lehistan elçilerinin İstanbul'a kadar inmelerine gerek olmadığıydı.¹⁰¹ Ayrıca, hem Bayram Paşa hem de şeyhülislam, Lehistan'ın bilinçli bir şekilde Kazakları kontrol altında tutmadıklarını düşünüyorlardı ki,¹⁰² bu iki tarafın arasında imzalanagelmüş muahedeye aykırıydı. Kısacası, Osmanlı idaresinin ya krizi çözmeye, ya da büyükelçiden aşağı herhangi bir temsilciyi İstanbul'da görmeye niyeti yoktu.

Öyle gözüküyor ki, Osmanlı idaresi Lehistan meselesini kendince farklı bir şekilde çözüme yoluna girmişti: 1634'ün ilk haftasında Abaza Mehmed Paşa İstanbul'da belirivermiş ve sultanın huzuruna çıkmıştı.¹⁰³ Schmid'in belirttiğine göre 21 Ocak'ta Rumeli eyaletlerinin valilerine Abaza Mehmed Paşa'nın serdar olarak komuta edeceği bir harekât öncesi seferber olmaları için emirler yollanmıştı. Hatta Sultan Murad'ın dahi, Ramazan Bayramı'ndan (Nisan 1634) sonra yola çıkması planlanan orduya şahsen katılacağı rivayet ediliyordu. Ayrıca, Kırım

100 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 112 (1633), vr. 173a (5 Kasım 1633).

101 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 112 (1633), vr. 198b (26 Aralık 1633): "Il Gran Signore tiene li suoi Bassa alli confini per questo essi hanno auctorità assoluta, con loro debbiassi trattare et aggiustare simili negoty senza venir qui alla Porta, voglio dirvi che Abasa Bassa dara risposta all'internuncio, et lo spedirà di là".

102 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 112 (1633), vr. 198b (26 Aralık 1633): "... qui mandano Internuncy con ordini, che debbano assicurare la Porta della pace, prometter buona vicinanza, mont è maraviglia, et in un istesso tempo, lasciano uscire, trente, ò quarante Schayche de Cosachi, a farci danno per l'Mar Negro."

103 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (1634), vr. 1b (5 Ocak 1634): "Auff des Sultans Begehren, ist der Abasa Bassa *incognito* hieherkommen, meniglichen vermeint sein Ankunft müesse wichtiges antreffen"; BOA, KK.d 667M, 178: "In'am-i hil'at bera-yı Abaza Mehmed Paşa, el-vezir der-vakt-i dest-bûs-ı padişah der-dîvân-ı 'âli, fi 7 Receb li-sene 1043 [7 Ocak 1634]."

Hanı Canbek Giray'a bir hilat ve kılıç gönderilmiş ve Abaza Mehmed Paşa'nın komuta edeceği sefere katılması için emir yollanmıştı. Son olarak Schmid, Abaza Mehmed Paşa için İstanbul'dan silahların (*Waffen und Buchsn*) yollandığını not etmişti.¹⁰⁴ 21 Ocak tarihli girdiler, Abaza Mehmed Paşa'nın Özü'ye gitmek için yola çıkmadan önce padişahın *dest-bûsuna* mazhar olduğu gün Eflak, Boğdan ve Kırım hâkimlerine hilatlar gönderildiğini göstermektedir ki, buradan Eflak ve Boğdan'ın orduya kendi kıtalarıyla intikal etmeleri çağrısı yapıldığı da çıkarılabilir.¹⁰⁵

Böylece Rumeli seferi için hazırlıklar başlamış oluyordu. Bu çerçevede Schmid bizlere elde ettiği başka bir haberi aktarmaktadır: Abaza Mehmed Paşa gelmekte olan Lehistan büyükelçisini alıkoyma ve sultanın şartlarını iletme emri almıştı. Ancak ve ancak büyükelçi kendi kralı adına bu şartları kabul ederse paşa kendisine İstanbul'a devam etme izni vermeliydi. Yoksa Abaza Paşa'nın savaş tehdidiyle elçi geri Lehistan'a yollanmalıydı.¹⁰⁶ Bu sırada İstanbul'daki Fransız elçiliği de, Lehistan büyükelçisinin Divan'a kabul edilip edilmeyeceğine dair şüpheli olduklarını yazmaktaydı: Öyle ki, yukarıda belirtildiği üzere, Lehistan büyükelçisinin habercisi (*avantcourrier*) olan elçi aralık ayında kabul görmeden geri yollanmış olduğu gibi, yaklaşık 60.000 askerin Rumeli'de bir sefer için toplandığı da rivayet edilmekteydi.¹⁰⁷

1634 Şubat'ında Habsburg mukim elçisi Schmid, Abaza Mehmed Paşa'nın kethüdasının sahiden de Lehistan Büyükelçisi Aleksander Trzebinski'yi Pravadi'de oyalayıp, Abaza Paşa'nın İstanbul'dan gelişine kadar beklettiğini yazmaktaydı. Ancak büyükelçi Trzebinski de boş durmamış ve Schmid'e bir mektup yollayıp, Habsburg elçisini Kaymakam Bayram Paşa ile konuşmaya teşvik etmişti. Lehistan büyükelçisi ya İstanbul'a gitmek için yolunun açılmasını ya da doğrudan Lehistan'a geri dönmeyi talep ediyordu. Sadaret Kaymakamı ise Trzebinski'nin yoluna devam edebileceği ve kendisi için hâlihazırda bir ikametgâh hazırlandığı cevabını vermişti. Kaymakam Bayram Paşa ayrıca üstü kapalı bir şekilde Sultan Murad'ın Abaza Paşa'ya bu konu üzerinde tam salâhiyet vermesinden duyduğu rahatsızlığını da dile getirmişti.¹⁰⁸

104 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (1634), vr. 7a (10 Şubat 1634).

105 BOA, KK.d 667M, s. 187-188 (21 Ocak 1634).

106 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (1634), vr. 7a (10 Şubat 1634).

107 BnF, Ms Français 7093, vr. 201b-202a (Copie de lettre de Constantinople le cinquiesme fevrier 1634) (5 Şubat 1634).

108 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (1634), vr. 19a-b (14 Şubat 1634). Abaza Mehmed'in Bosna Valiliği sırasındaki, Bayram Paşa'nın arpalığı olan Klis sancağındaki

Osmanlı uluslararası gündemi bu sıralarda tekrar hareketlenmeye başlamıştı. Aleksander Trzebinski'nin İstanbul'a ulaşmaya çalıştığı sıralarda, Habsburg Büyükelçisi Kont Puchheim'in 1628'de akdedilen sulhü tecdit için yola çıktığı haberi de şehre varmıştı. Ayrıca, sekiz aydır İstanbul'da bulunan Moskova Devleti temsilcileri Yakov Daşkov ve Matvey Somov da 11 Şubat'ta ülkelerine geri yollanmışlardı.¹⁰⁹ Schmid'in dikkat çektiği üzere Osmanlı idarecileri, Moskova elçilerine Çar'ın Lehistan'a karşı harbe devam etmesini desteklediklerini ifade etmişti.¹¹⁰

İstanbul'un Rumeli vilayetlerine gönderdiği iddia edilen seferberlik emirleri bu sıralarda uygulamaya geçmiş gözükmektedir. Yukarıda bahsi geçen Habsburg Büyükelçisi Kont Puchheim, mart başında İstanbul'a geliş yolu üzerinde Rumeli Beylerbeyi Canpoladzade Mustafa Paşa'nın hazırlıklarını şahsen görme şansı elde etmişti: Paşa Edirne'de toplanması buyrulan ordu için eyalet birliklerini hazırlamaktaydı; hatta bunlardan 2.000-2.500 kadarı Habsburg büyükelçisine Sofya'daki ikametgâhına kadar hem yayan hem süvari olmak üzere refakat etmişlerdi.¹¹¹

Keza Erdel Voyvodası Rakoçi de Tuna üzerinde, II. Osman'ın 1621 seferindekilerle aynı noktalarda köprüler çekildiğini haber vermekteydi. Bucak Tatarları da Abaza Paşa'nın komutasına katılmak için harekete geçmişlerdi, ancak adeta yeni bir yerleşim ararcasına ev eşyaları ile birlikte kadın-çocuk beraber 60.000 kişilik bir kalabalık teşkil etmekteydiler. Ayrıca, İstanbul'dan gelen bir kapıcıbaşı

mahsulüne "mir-i miran u ümera namında" bazı kişiler müdahale etmişti. Bayram Paşa'nın gelirine Abaza Paşa gerçekten kendi mi yoksa, onun adını kullanan eşkıyalar mı el koydu bilemiyoruz. Keza Divan'dan bu olayın çözülmesi için Abaza Mehmed Paşa'ya gönderilen emir Bayram Paşa'yı yatıştırmış mıdır, onu da bilemiyoruz, bkz.: 85 *Numaralı Mühimme Defteri: (1040-1041(1042)/1630-1631(1632))<Özet-Transkripsiyon-İndeks>*, nşr. Hacı Osman Yıldırım, Vahdettin Atik, Murat Cebecioğlu, Ayhan Öztürk, Mustafa Serin, Fuat Yavuz ve Numan Yekeler, (Ankara: Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, 2002), s. 417 (10 Ş 1040/ 14 Mart 1631).

109 BOA, KK.d 667M, s. 198 (11 Şubat 1634); Novoselyskiy, *XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında*, s. 188.

110 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (1634), vr. 19b (14 Şubat 1634).

111 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (Puchheim Elçiliği: *Beilage[Ekler]*), vr. 212a, (3-5 Mart 1634): "seje aber sonst sehr occupirt, weil Er [Mustafa Pasha] Kay[ser][ichen] befelch habe, sich und sein underhabende Soldatesca in guetter Bereitschafft zu halten, damit Er auch erfordern, stündtlich nach Adrianopel (.wohin auch der Sultan selbst, nach Ferflussung Ihrer unlengst angefangenen Fasten und darauss folgender feuertägen zu kommen willens.) sich begeben und dasselbsten fürderlichsten Feldzugs halber weiter ordinanz empfangen möge."

da Erdel Voyvodası'na sultanın emrini getirmişti: Rakoçi'nin toplayabildiği kadar Erdel askeriyile Osmanlı ordusuna katılması gerekiyordu.¹¹²

Kuvvetle muhtemel Lehistan Büyükelçisi Trzebinski de İstanbul'a giderken bu hazırlıkların bir kısmını görmüş ve mart ayı sonunda İstanbul'a ulaşmıştı. Osmanlı teşrifat defterinde gördüğümüz kadarıyla Trzebinski, maiyetinden yedi kişi, Abaza Mehmed Paşa'nın kapıkethüdası Süleyman Efendi ve elçiye yolda eşlik eden üç adamı, 4 Mart'ta hilat almaya nail olmuşlardı.¹¹³ Tekfur Sarayı'na yerleştirilen¹¹⁴ Trzebinski'nin heyetine nafaka olarak verilen günlük 3.000 akçeyi, Abaza Mehmed Paşa'nın adamlarından İsmail Ağa mübaşir olarak teslim etmekteydi.¹¹⁵

Schmid'in 15 Mart tarihli raporu uyarınca, Lehistan Büyükelçisi Trzebinski'nin 7 Mart 1634 tarihli olaylı huzura kabul merasiminde Kaymakam Bayram Paşa, Abaza Mehmed Paşa ve Kenan Paşa da bulunmaktaydı.¹¹⁶ Muhtemelen Ramazan'ın yedinci gününe denk geldiği için açıklıktan kaynaklı asabiyetin etkisiyle de olsa gerek, IV. Murad bir anda şahsen konuşmaya girmişti ki, İngiliz elçinin de dikkat çektiği üzere bu Osmanlı diplomatik teşrifatında nadirattan bir vakaydı. Schmid'in kalemiyle Sultan Murad'ın talepleri "haraç, kılıç ve ihtida" idi ki,¹¹⁷ bunları bir savaş tehdidi olarak yorumlamak makul olsa gerekir. Sultan Murad Lehistan'ı Osmanlı toprağında palanka inşa etmek ve bilinçli bir şekilde

112 OeStA, HHStA, Polen I, Polonica 56 (1634) vr. 13a-b: Kardinal Pazmany'den İmparator II. Ferdinand'a mektup, 22 Mart 1634, Pojun [Bratislava]: Tatarlara dair "Tartaros cum uxoribus et liberis ac tota supellectili venire, quasi novas sedes quæsituros habitationis suæ" bilgisi doğru dahi olsa, 60.000 sayısının abartılı olduğu düşünülmelidir.

113 BOA, KK.d 667M, s. 206.

114 Jan Reychman, "İstanbul'da Eski Lehistan Elçiliğinin Yerine Dair," *Sanat Tarihi Araştırmaları*, I (1964), s. 43. Dönemin hazine ruznamçesinde döşeme bedeli olarak 24 Mart 1634 tarihli girdide 25.500 akçe kaydedilmiştir, BOA, KK.d 1826, s. 69 (The KK.d 1826 tarihli hazine muhasebe ruznamçesi, Mart 1634 ila Mart 1635 arasını kapsamaktadır).

115 BOA, KK.d 1826, s. 23: "Be-cihet-i: Nafaka-yı mekulat ve meşrubat-ı elçi-i Kral-ı Vilayet-i Leh 'an gurre-i [Şevva]L li-sene 1043 ila 10 şehr-i mezbur [31 Mart-9 Nisan 1634] 'an hızane-i amire, el-vaki fi't-tarihi'l-mezbur, ba-tezkire-i Salih Teşrifati, Yevm: 10, Beher fi 3.000, Baha: 30.000, Be-dest-i İsmail Ağa, tabi'-i Abaza Paşa".

116 OeStA, HHStA, Türki I, Turcica 113 (1634), vr. 21a (15 Mart 1634); ayrıca, huzura kabulün Osmanlı kayıtlarındaki izi için, BOA, KK.d 667M, s. 207.

117 OeStA, HHStA, Türki I, Turcica 113 (1634), vr. 21a (15 Mart 1634): "diß von dein Khönig will Ich haben, tribut, Säbel und glaubn, so viell findt ich in meinen Buchen geshribn".

Kazakların Karadeniz'e inmesine müsamaha göstererek sulhü bozmakla itham ediyordu. Konuşmanın ilerleyen bölümlerinde Sultan Murad'ın bir anda kılıcını yarıya kadar kınına sokup çıkarmaya başlaması üzerine ise hem Trzebinski hem de tercümanı korkudan donup kalmıştı. Elçilerin dehşete düştüğünü fark eden sultan, korkmaları gereken bir şey olmadığını ve hitaplarını bitirmelerini söylemişse de, huzura kabul o noktada sona ermiş gibi durmaktadır.¹¹⁸

Manzaranın Trzebinski için iyi gözükmediği aşikârdı. Ne Abaza Paşa'dan başka bir Osmanlı yetkilisiyle, ne de şehirdeki diğer diplomatik temsilcilerle şahsen görüşmesine izin veriliyordu. Trzebinski'nin İngiltere ve Avusturya elçilerinin kâtiplerine ifadesi, savaşın kaçınılmaz bir hale geldiğini fark ettiği ancak Lehistan'ında "hazırlıksız olmadığı" yönündeydi. Öte yandan, mukim elçiler net bir kaniya varamıyorlardı: Schmid'e göre her ne kadar sultan ordusunu Rumeli'de hazırlatıyorsa da, niyeti Çanakkale'den doğuya dönüp Sadrazam Tabaniyassı Mehmed Paşa'yla İran'a gitmekti. İngiliz elçi Wyche ise doğudaki orduya dair elde ettiği rivayetlere değiniyordu: Yeniçeriler Abaza Paşa'dan nefret ettikleri gibi, paşanın Osmanlıları Lehistan'a sürüklemesine olan itirazlarını da dile getirmekteydiler. Wyche'in ifadesiyle, yeniçeriler 'adet-i kadimelerinin aynı anda sadece bir cephede savaşmak olduğunu söylemekteydiler ki,¹¹⁹ bu durumda kastettikleri Safevi cephesiydi. Hem Avusturya hem İngiltere mukim elçileri sadrazam komutasındaki orduda yer alan yeniçerilerin isyan emareleri verdiğini ve eğer Sultan Murad Lehistan konusunda ciddiye İstanbul'a dönmek istediklerini not düşmektedir.

Schmid'in 15 Mart tarihli raporu birkaç önemli detay daha içermektedir: Kâtipleri aracılığıyla Lehistan elçisi Trzebinski Schmid'den bir iyilik istemiş ve kendisi üzerinden Murteza Paşa ile irtibat kurmak istediğini belirtmişti. Schmid bu talebi müspet cevaplamış olsa da, Murteza Paşa'nın hastalığından ötürü kimseyle görüşmüyor olması önlerine engel olarak çıkmıştı. Dahası, Abaza Mehmed Paşa kısa süre önce, İstanbul'da kalıp Lehistan meselesini şahsen yönetmek

118 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (1634), vr. 21b (15 Mart 1634); TNA, SP, 97/15, vr. 244a-b (5[15] Mart 1634): "at which time he held a sword in his hande, now and than drawinge it half out, saying that sword was for his enimies and layd by out of the sight of his friends, the Ambass[ado]r could make no repleye, his dragoman seeinge so daunted as he would not speake, whereupon the Gran Sig[no]r dismissed the Ambass[ado]r who was conducted to his lodgings after the usuall manner."

119 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (1634), vr. 22a (15 Mart 1634); TNA, SP, 97/15, vr. 244b-245a (5 [15] Mart 1634).

istememesi ısrarlarına rağmen serhadde yollanmıştı. Trzebinski'nin bu işten kazancı, artık Abaza Paşa aradan çekildiğine göre sair Osmanlı vezirleriyle görüşebilmesi olmuştu ki, ilk teması anlaşılacağı üzere 15 Mart'ta Murteza Paşa ile olmuştu.¹²⁰

Abaza Mehmed'in Beylerbeyilikten Azli ve İdamı

Murteza Paşa Diyarbekir Beylerbeyi olarak hizmet edip yakın zamanda Van'ı Safevi muhasarasından kurtardığı doğu cephesinden, muhtemelen Rumeli serhatlerindeki ender Bosna-Macaristan-Tuna tecrübesi hasebiyle kısa süre önce çağrılmıştı. Ellili yaşlarda, yani muhtemelen aynı dönemlerde beraber saray hizmetinde olduğu Köprülü Mehmed Paşa hâlâ taşraya çıkamamışken, Murteza Paşa hem doğu sınırında hem de (konumuz açısından daha önemlisi) batıda imparatorluğun en geniş yelpaze sınır komşularını tanımasına imkân vermiş bir vilayet tecrübesine sahipti. 1625-1626 yıllarında Bosna, 1626-1630 arası Budin ve 1630-1632 arası Silistre Beylerbeyi olarak görev yapmakla birlikte, Lehistan ile en son imzalanan 1630 tarihli muahedenin de mimarıydı.¹²¹ Şimdi, Trzebinski'nin Osmanlı başkentinde, Habsburg Büyükelçisi Puchheim'in ise İstanbul'a varmak üzere olduğu şu süreçte, muhtemelen Osmanlı Divan'ı Abaza Paşa'yı bir şekilde siyaset sahnesinden uzak tutup iki serhattin meselelerine de vakıf Murteza Paşa'yı öne sürmek istemiş olmalıydı. Zira Murteza Paşa daha önce hem 1620'lerde Budin'de (şimdiki kapıkethüda Schmid de dâhil olmak üzere) pek çok Habsburg yetkilisiyle müzakerelerde bulunup 1627 Sön muahedesini imzalamış, hem de 1630'da Lehistan Atamanı Koniecpolski ile benzer bir sulh tesis etmişti.¹²² Murteza Paşa'nın İstanbul'a çekilmesi, Divan'ın (ya da dönemin Avrupa jargonuyla Bâb-ı Âli'nin) savaşa paralel olarak barışı da değerlendirmek istediğini göstermektedir.

Murteza Paşa'nın İstanbul'a ne zaman vasıl olduğunu söyleyemesek de, 10 ila 15 Mart 1634 arasında başkente gelmiş olmalıdır.¹²³ Paşanın Schmid ve Trzebinski

120 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (1634), vr. 23b (15 Mart 1634).

121 Tahsin Gemil, "La Moldavie dans les Traités de Paix Turco-Polonais," *Revue Roumaine d'Histoire*, Tome XII (1973-4), s. 707.

122 Dariusz Milewski, "Negotiations instead of War: Polish-Ottoman Diplomatic Contacts in 1627-1630," Hacer Topaktaş ve Natalia Królikowska (ed.), *Türkiye-Polonya İlişkilerinde "Temas Alanları" (1414-2014) Uluslararası Konferansı Bildiriler Kitabı* (Ankara: TTK, 2017), s. 243-247.

123 Murteza Paşa'ya dair ilk kayıt, 11 Mart 1634 tarihinde, (muhtemelen kendisinin hasta olması hasebiyle) adamlarından birine verilen hil'attır, BOA. KKd. 667M, s. 209.

ile yaptığı görüşmelerde sulh yanlısı olduğu gözlenmekteydi: Doğu ordusundaki yeniçerilerin huzursuz olduğunu teyit eden paşanın niyeti Lehistan ile sulh bağlamak ki, Schmid, Sultan Murad'ın böylece seferden vazgeçeceğinden ümitliydi.¹²⁴

Her ne kadar 26 Mart günü Lehistan'ın müttefiki addedilebilecek Avusturya Habsburgları'nın Büyükelçisi Kont Puchheim nihayet İstanbul'a girip Lehistan elçisi Trzebinski'yi sevindirmiş olsa da, Sultan Murad'ın iradesi kendini göstermeye devam ediyordu: Osmanlı merkezi hazinesi 15 Mart'tan itibaren sürekli sefer hazırlıklarına dair harcamalar kaydetmekteydi. Hazine, 18 ila 26 Mart 1634 arası 'Rumeli seferi' başlığı altında olmak üzere binek hayvanları, sahra çadırları ve matbah-ı amire için 1.200.000 akçeyi harcamıştı bile.¹²⁵ 27 Mart günü Habsburg Büyükelçisi Kont Puchheim çavuşbaşı ve altı-yedi yüz kişilik maiyetinin binden fazla bargirle şehirden çıkışını izlemişti.¹²⁶ Davud Paşa düzlüğünde *otak* ve *tuğ-ı hümayûnu* dikme zamanı gelmişti.¹²⁷

31 Mart günü, sefer hazırlıkları böylece devam ederken, Budin vilayeti kapıkethüdası ilginç bir talebi sunmak üzere Kont Puchheim ile irtibata geçmişti: Osmanlı vüzerası Avusturyalılarla olduğu vechile Lehistan ile de sulh tesis etmek istiyordu. Aradaki husumeti tahrik eden Abaza Mehmed Paşa hariç neredeyse sair tüm vezirler barış yanlısı olduğundan, Puchheim aracılık yapmayı kabul ederse gerginlik tatlıya bağlanabilirdi. 2 Nisan günü Puchheim öneriyi kabul etmişti.¹²⁸

4 Nisan'da, yani Ramazan Bayramı'nın bitişiyle beraber, sefer hazırlıkları yeni bir soluk kazanmıştı: Kenan Paşa İstanbul Kaymakamı ilan edilmiş,¹²⁹ Bayram

124 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (1634), vr. 23b (15 Mart 1634).

125 BOA, KK.d 1826, s. 12-13 (15-26 Mart 1634). Burada Osmanlı sefer organizasyonunun 'kurumsal kültür' tarafına işaret eden ilginç bir kayıt da sefer defterleriyle ilgili olandır, s. 39: "Be-cihet-i taimir ve termim-i ba'zı defter-ha-yı ruz namçe-i sefer-i hümayun el-vaki fi 21 N 43 [21 Mart 1634]." Konu hakkında Feridun M. Emecen, "Osmanlılar'da Seyyar Bürokrasi: Sefere Götürülen Defterlerin Defteri," *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, (İstanbul: Timaş Yayıncılık, 2011), s. 178-208.

126 Franz Christoph Khevenhüller, *Annalium Ferdinandeorum Tom XII* (Leipzig: 1726), s. 1411.

127 BOA, KK.d 667M, s. 220 (27 N 1043/ 27 Mart 1634): "İn'am-ı hil'at-ı mezburin der vakt-i ihraç-kerde-i tuğ ve otak-ı hümayun..."; ve s. 218: "İn'am-ı hil'at ki ba'zı kesân ki der-vakt-i ihraç-kerde-i otak-ı hümayun der yurd-ı Davud Paşa fi 25 mah-ı m [25 Mart 1634]." Sultan IV. Murad'ın Rumeli seferine dair en kapsamlı anlatıyı, Topçular Kâtibi sunmaktadır, Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi, Cilt I-II*, nşr. Ziya Yılmaz, (Ankara: TTK, 2003), s. 993-1006.

128 Khevenhüller, *Annalium Ferdinandeorum Tom XII*, s. 1414-15.

129 BOA, KK.d 667M, s. 224 (5 Şevval 1043/ 4 Nisan 1634): "İn'am-ı hil'at berâ-yı Hazret-i

Paşa'nın ise sadaret (rikab) kaymakamı olarak padişah ile beraber sefere çıkmasına karar verilmişti. Aynı gün Puchheim padişahın huzuruna çıkmış ve huzura kabulden sonra ikametgâhına dönerken Murteza Paşa'yla görüşmeye davet edilmişti. Görüşmede Murteza Paşa da aracılık konusunu gündeme getirmiş ve "Abaza Paşa, sair tüm vüzeranın niyetine muhalif olarak sultanı savaşı sürüklüyor" demişti. Bu şartlar altında, Puchheim'in aracılığı belki gereksiz kan dökülmesine mani olabilirdi. Murteza Paşa sulhü muhafaza etmek istediği gibi, asıl niyeti Safevi cephesine odaklanmaktı.¹³⁰

Murteza Paşa'dan sonra bir de Puchheim Lehistan elçisi ile görüşmüştü. Trzebinski, Avusturya büyükelçisi ile görüşmeleri sırasında Abaza Mehmed Paşa'nın başına buyruk hareketinin tüm sorunun kaynağı olduğuna ve yine Abaza Paşa'nın kendisini İstanbul yolunda gereksiz alıkoyduğuna dikkat çekmişti. Ayrıca, Sultan Murad huzurunda karşılaştığı olumsuz muameleyi de yine Abaza Paşa'nın doldurduğuna bağlıyordu. Son olarak, Trzebinski'nin Puchheim'dan isteği bir muhtırayla (*memoriale*) olan biteni Murteza Paşa'ya aktarmasıydı ki, Puchheim kabul etmişti.¹³¹

Puchheim elçiliğinin geriye bırakmış olduğu vesaiik arasında bir yazışma teatisine rastlamak mümkündür. 4 ya da 5 Nisan 1634'te kaleme alındığını düşünebileceğimiz Murteza Paşa'ya hitap eden tarihsiz bir muhtırada, Trzebinski İstanbul'a dokuz ay önce yollandığını, ancak önce Tuna sahillerinde, ardından Pravadi'de en son ise Kırkkilise'de alıkondüğünü yazmaktaydı. Üstelik, bir yıl önce hem Ataman Koniecpolski'nin gönderdiği elçi Suliszewski, Abaza Mehmed Paşa tarafından bekletilmiş hem de (kendi öncüsü) Borucki, İstanbul'a kabulden mahrum bırakılmıştı. Huzura kabulde Sultan Murad'ın sözde Osmanlı toprağındaki palankaların yıkılması ya da Lehistan'ın ihtidası gibi şartlarına da hayret etmiş olan Trzebinski, müzakerelerin devam etmesi için Murteza Paşa'nın mute-med adamları eşliğinde Lehistan'a geri gönderilmeyi talep ediyordu. Ayrıca, yola çıkmadığı her dakika Abaza Paşa Tuna'da daha büyük bir gerilime sebebiyet verip, Lehistan'ı da savaşa kışkırtıyordu.¹³²

Vezir Ken'an Paşa der vakt-i kaymakam şude der İstanbul fi 5 L li-sene 1043 ve İbrahim Efendi Defterdar-ı Anadolu, der bâb-ı paşa".

130 Khevenhüller, *Annalium Ferdinandeorum Tom XII*, s. 1418-19.

131 Khevenhüller, *Annalium Ferdinandeorum Tom XII*, s. 1420.

132 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (Puchheim Elçiliği, Beilage), vr. 230a-b (Memoriale Vezirio Ill. Mess. Murtaza Bassæ), vr. 231a.

6 Nisan'da Murteza Paşa, iki büyükelçiyi de yanına çağırıp üçlü bir görüşme tertip etmişti. Paşa elçilere sultanın vasallarına hâlihazırda emirler gönderdiğini hatırlatarak konuşmaya başlamıştı. Eğer Trzebinski Lehistan'ın Kazakları kontrol altında tutacağına ve palankaların yıkılacağına güvence verebilirse, sultan yatıştırılabilirdi. Yoksa Sultan Murad'ın şahsen gidip "taş üstünde taş bırakmamak" gibi bir niyeti vardı. Trzebinski'nin palankalar hususuyla ilgili bir talimat almadığını belirttiği noktada, Puchheim sözü almıştı: Trzebinski'nin bir an önce yollanması iki tarafın da selametine olduğundan, palanka meselesini görüşmek için bir Osmanlı memuru da beraberinde Lehistan'a yollanmalıydı. Murteza Paşa öneriyi kabul etmiş ve Osmanlı toprağında olduğu iddia edilen palankaların yıkılması halinde, Lehistan'ın canını sıkın Bucak Tatarları'nı da bölgeden bizzat çıkartacağına söz vermişti.¹³³

Üçlü görüşmenin gerçekleştiği sırada İngiltere elçisi Peter Wyche kendi hükümetine Sultan Murad'ın iki gün içinde İstanbul'dan ayrılmayı planladığını yazmaktaydı. Raporun devamında Abaza Mehmed Paşa'nın hâlihazırda Rumeli'ye "segmen adıyla bilinen askerler" yazmak için gitmiş olduğunu ve Lehistan'ın da muharebeye hazır olduğunu not düşmüştü. Ayrıca, Moskova Devleti'nin tümüyle mağlup olup ordusunun Lehistan'a teslim olduğu haberi de İstanbul'a varmıştı. Wyche ayrıca, "şayet Polonyalılar Türklere, yakın zamanda Tatarlara karşı inşa edilmiş kimi kaleleri yıkmak gibi bir nezaketi gösterirlerse" savaş olmayacağını da belirtiyordu. Üstelik, şehre ulaşan bir diğer haber de doğu ordusundaki yenicilerinin kendileri olmadan Lehistan seferine karşı oldukları doğrultusundaydı. Yine de, elçinin şahsi görüşü uyarınca "Sultan Murad bizzat savaşma düşüncesine o kadar çok gömülmüştü" ki, seferi iptal edecek durumda değildi. Her halükarda, nihai karara sultanın bir süre zaman geçirmeyi planladığı Edirne'de varılacaktı.¹³⁴

8 Nisan'da Sultan IV. Murad büyük ve şaşaalı bir alayla İstanbul'u terk edip Davud Paşa sahrasına doğru yola çıktı.¹³⁵ Peter Wyche'in tahminine göre alaya

133 Khevenhüller, *Annalium Ferdinandeorum Tom XII*, s. 1421-22.

134 TNA, SP, 97/15, vr. 249b-250a (27 Mart [6 Nisan] 1634). Dönemin Hollanda gazetelerinden biri Moskova ordusunun 24 Şubat 1634'te Lehistan'a ellerinde beyaz bayraklarla teslim olduğunu ve yirmi maddelik bir mütareke metni imzaladıklarını not etmiştir, *Courante uyt Italien, Duytslandt, &c.*, # 15 (15-04-1634): "Wt Dantzick den 24 dito: ... Waer op syn Majest. na lange onderhandelinghe begheerde/ dat se alle met witte stocxkens in de hant souden upttrecken; ende is eyndelyck met hun den 24 passato op 20 Articule[n] veracordeert."

135 BOA, KK.d 667M, s. 225 (9 Şevval 1043/ 8 Nisan 1634): "İn'am-ı hil'at der-vakt-i hazine-i sahib-i devlet ihraç-kerde bera-yı sefer..."; BSB, Hss Clm 10369, vr. 321a (31

takriben 10.000 kişi katılmıştı. Puchheim'in ifadesine göre de başkentteki bütün vezirler ve birkaç bin yeniçeri ile altı bölük sipahisi bu kalabalığa dâhildi.¹³⁶ Fransa Büyükelçisi Kont Marcheville'in (g. 1631-1634) dikkat çektiği üzere Sultan Murad Edirne'ye yolculuk başlamadan önceki sekiz geceyi (Topkapı Sarayı'nda kalmak yerine) Davud Paşa'daki otağında uyuyarak geçirmişti.¹³⁷ Lehistan Seferi'nin aslında Sultan IV. Murad'ın ilk seferi olduğu için padişapta farklı bir heves uyanırmış olduğunu düşünebiliriz.

Sultanın İstanbul'dan çıkışını müteakip, yani 9 Nisan'da, Kont Puchheim ile Trzebinski görüşmüşler ve Lehistan elçisi üç gün önceki üçlü görüşmenin sonuç verdiğini söylemişti. Trzebinski artık Lehistan'a dönmek için izin almış ve yanında Şahin Ağa isimli bir Osmanlı memurunun gitmesine karar verilmişti.¹³⁸ Osmanlı mali kayıtlarında o gün yolculuk harcı olarak Trzebinski'ye ve "Murteza Paşa'nın hanesinin başlıca adamlarından" olan müteferrika Şahin Ağa'ya masraf yapıldığını görmekteyiz.¹³⁹ Yine aynı gün Şahin Ağa, Murteza Paşa'nın başka bir adamı vasıtasıyla muhtemelen Lehistan'a elçilik vazifesinden ötürü üç hilat ile onurlandırılmıştı.¹⁴⁰ Dergâh-ı Ali müteferrikalarından olan (Hasan bin) Şahin Ağa'nın daha önce de Murteza Paşa'nın diplomatik görevlerinde (1620'lerde Budin'de ve

Mayus 1634): "Interea Imperator Sultanus Amurathes de expeditione contra Poloniam sollicitus, VIII die aprilis magna cum pompa Constantinopolem egressus, ut Adrianopolim profectus est".

136 TNA, SP, 97/15, vr. 252a (24 Nisan [4 Mayıs] 1634); OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (Puchheim Elçiliği: Beilage), vr. 254a (tarihsiz, muhtemelen 18 Nisan). İstanbul'dan çıkan alaya dair her bir grubun tek tek belirtildiği en detaylı bilgi Khevenhüller, *Annalium Ferdinandeorum Tom XII*, s. 1555-1560. Osmanlı kayıtlarında 27 Haziran 1634 Rumeli Seferi için 5.545 yeniçeri seferber edildiği not edilmiştir, BOA, KK.d 1826, s. 92.

137 BnF, Ms Français 7093, vr. 216a (Lettre de Monsieur le Comte de Marcheville Ambassadeur en Levant Au Roy, De Constantinople 2e May 1634): "Le Grand Seigneur partit le huitiesme de ce mois pour entrer en son camp à une lieue d'icy, où il a esté huit iours entiers, couchant toutes les nuicts en sa tente".

138 Khevenhüller, *Annalium Ferdinandeorum Tom XII*, s. 1424.

139 BOA, KK.d 1826, s. 29: "Harc-ı râh-ı elçi-i Kral-ı Vilayet-i Leh der vakt-i reften be-cânib-i vilâyet-i hod, el-vâki' fi 10 Şevval sene1043 [9 April 1634], ba-tezkire- i Salih Teşrifatî, 30.000 akçe, be-dest-i mübâşir-i mezbûr; ... Harc-ı râh-ı Şahin Ağa, 'an ağayan-ı der-i Murtaza Paşa, der-vakt-i reften be-cânib-i vilâyet-i Kral-ı Leh, el-vâki' fi 10 Şevval sene 1043, ber-muceb-i tezkire-i Salih Teşrifatî: 50.00 akçe, be-dest-i hod"; TNA, SP, 97/15, vr. 252a (4 Mayıs 1634).

140 BOA, KK.d 667M, s. 225 (10 Şevval 1043/ 9 Nisan 1634).

1630'da Silistre'de) asli rolü oynadığını düşünürsek, tekrar kendisinin seçilmiş olması oldukça doğaldı.¹⁴¹

Aylarca süren mücadelelerden sonra Aleksander Trzebinski nihayet 10 Nisan'da geri dönüş yoluna çıkabilmişti. Şahin Ağa ile birlikte yanında götürdüğü mektuplarda Sultan Süleyman döneminden sonra yapılmış palankaların yıkılması, Kırım Hanı'na vergi ödenmesi ve Kazaklar'ın Karadeniz'den men edilmesi şeklindeki Osmanlı talepleri yer almaktaydı.¹⁴² Şahin Ağa'nın Lehistan'ın cevabını iki ay içerisinde, padişahın beklemekte olacağı Edirne'ye getirmesi gerekmektedir.¹⁴³

16 Nisan'da Osmanlı merkez ordusu Davud Paşa'dan yola çıkmış, altı gün sonra Lüleburgaz'a, 24 Nisan'da ise dere üstünde köprü inşa edilecek olan Babaeski'ye gelmişlerdi. Nihayet 26 Nisan'da padişah eski başkent Edirne'ye varmış ve şehrin karşısına, Tunca Nehri kenarına ordugâhını kurmuştu. Ancak, Lüleburgaz menzilindeyken önemli addedilebilecek bir hadise yaşanmıştı: 22 Nisan'da Abaza Mehmed Paşa Silistre Valiliği görevinden azledilmiş, yerine o sırada kubbealtında olduğunu varsaydığımız sabık Mısır Valisi Halil Paşa beylerbeyi ilan edilmişti.¹⁴⁴

Bu gelişme dönemin aktörleri için pek de sürpriz olmamıştı: Mesela Fransız Büyükelçi Kont Marcheville, Bayram Paşa'ya veda etmek için ordunun arkasından Lüleburgaz'a gelmiş ve 22 Nisan'da kendisiyle görüştüğünde paşanın,

141 Dariusz Milewski, "Negotiations instead of War," s. 245-247; 1628 yılında Sön Muahedesi'nin tasdiklenmiş (ahdname) halini Şahin Ağa Viyana'ya taşımıştı, OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 111, vr. 37a (1 Ekim 1628): "... und E: Excel. ihren Dollmetsch mit dem Sciaim Aga zu uns geschickht, alß dann unsers Großmächtigsten Khäysers Confirmation welches mit seinem Khäys: Insigel verpetshierter, eröffnet, dieselben von Wort zu Wort, ..." Şahin Ağa her ne kadar merkeze bağlı bir müteferrika olsa da, tüm kariyerini Murteza Paşa'nın yanında ('ağa' ya da 'kapıcıbaşı' gibi sıfatlarla) hizmet ederek inşa etmişti, BOA, MAD.d 1779, s. 7; BOA, KK.d 1826, s. 29.

142 E. Rykaczewski (ed.), *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum, scripturarum et monumentorum quaecunque in Archivo Regni in Arce Cracoviensi continentur* (Paris-Berlin-Poznań, 1862), s. 161-162.

143 BSB, HSS Clm 10369, v. 321b (31 Mayıs 1634).

144 BOA, KK.d 667M, s. 231: "In'am-ı hil'at der-menzil-i Burgaz berâ-yı mezbûrin, dâde 'an hızâne-i 'amire, dâde-fermûde fi 23 L li-sene 1043 [22 Nisan 1634], Berâ-yı vezir Halil Paşa der eyâlet-i Mısır ma'zul-büde, hâlâ mir-mirân-ı Özi ve dest-bus-kerde-i Padişah"; Dönemin tevcihat defterinde net bir tarih verilmesi de yıl not edilmiştir, BOA, KK.d 266, s. 44: "Eyalet-i Özi: Mısır'dan ma'zul Halil Paşa'ya verilmiştir, 1043 [1633-1634]".

sultanın Edirne'den öteye gitmeyip üç ay içinde geri İstanbul'a döneceği öngörüsünü dinlemişti. Kısaca sultanın Abaza Paşa'nın sözünü dinlemeyi bırakacağını ima ediyordu. Belli ki o sıralarda Abaza Paşa'nın aynı gün mazul olacağından haberi olmayan Fransız temsilci, daha sonra bir vakit haberi alınca "Kaymakam Bayram Paşa'nın beklentisi doğrulandı" diye düşünmüştü. Abaza Mehmed'in görevinden alınmasına sebep olarak ise, valiliği sırasında zulmettiği tebaadan kimselerin şikâyeti gösterilmişti.¹⁴⁵ Abaza Paşa'nın azlini takiben İngiltere elçisi Wyche'in gözlemi ise paşanın sırta kadem bastığı olmuştu. Kendi yorumuyla Abaza Paşa'ya kimsenin kucak açmayacağını ve her hâlükârda artık "zayı bir adam" olduğunu düşünmekteydi.¹⁴⁶

İşler bu noktada muammaya dönüşmüştü. Lehistan seferine en başta sebebiyet veren Abaza Paşa gözden düştüğü gibi, makamından da olmuştu. Öte yandan sefer hazırlıkları devam ediyordu ve seferberlik emirleri de geri alınmış değildi. Dahası, padişahın geri dönmeye herhangi bir niyeti olmadığı gibi, Kont Puchheim İstanbul'dan yola çıkıp 9 Mayıs'ta Edirne'ye geldiğinde hâlâ Tunca kenarındaki ordugâhta ikamet eden hevesli bir Sultan Murad'la karşılaşmıştı.¹⁴⁷

Puchheim'in yanında Schmid ile birlikte ordugâha varmasıyla, aslında bildiğimiz kadarıyla diplomatik camianın Edirne'deki tek müstakil Avrupa temsilciliğinin sesini duymaya başlıyoruz.¹⁴⁸ 11 Mayıs'ta Schmid'in belirttiğine göre Divan kesin bir karar almak için Şahin Ağa'nın dönüşünü beklemekteydi. Ayrıca, etrafta dolanan söylenti de bir anlaşmanın bağlanacağı ve savaş ilan edilmeyeceğiydi.¹⁴⁹

Mazuliyetinden yaklaşık bir ay kadar sonra Abaza Mehmed Paşa yine herkesi şaşırtmış ve Edirne'ye, sultanın huzuruna gelmişti. Her ne kadar böyle cüretkâr

145 BnF, Ms Français, 7093, vr. 216a-b, 217b (Lettre de Monsieur le Comte de Marcheville Ambassadeur en Levant Au Roy, De Constantinople 2e May 1634): "Ce Seigneur a fait mansul Abaza depuis peu de jours, pour plusieurs plaintes qu'il en avoit receu de plusieurs de ses sujets qu'il avoit maltraictez en son gouvernement, et estably en sa place Calid Bacha, cydevant Bacha du Cayre. Cet esloignement d'Abaza qui portoit sa Hautesse à la guerre de Pologne, confirme l'esperance de Bayran Bacha Caymacan."

146 TNA, SP, 97/15, vr. 252b (4 Mayıs 1634).

147 Khevenhüller, *Annalium Ferdinandeorum Tom XII*, s. 1432.

148 Edirne'ye gelen diğer temsilci Osmanlı vasalı Erdel'in elçiliğiydi ki, ilgili raporlar (Marcarca) neşredilmiştir, Sándor Szilágyi (ed.), *Levelek és Okiratok: I. Rákoczy György Keleti Összeköttetései Történetéhez*, (Budapeşte, 1883), s. 232-252.

149 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (1634), vr. 33a (11 Mayıs 1634, Edirne).

bir hareketi “başını kaybetme riski” ile yapmış olsa da,¹⁵⁰ paşa affedilmiş ve 17 Mayıs'ta hilatını da almıştı.¹⁵¹ Tabi daha önce iki defa gözden düşüp tekrar inam görmüş biri olarak böyle bir cesaret göstermesi şaşırtmayabilir. Ancak, paşa işini yine de şansa bırakmamış gözükmektedir: Huzura kabulünden birkaç gün sonra, paşanın sultana kırk keselik bir pişkeş çektiğini, ya da başka bir deyişle hazineye iki milyon akçelik bir katkı yaptığını kayıtlarda görmek mümkündür.¹⁵²

Paşanın ordugâha varışıyla beraber Habsburg elçilerinin tekrar radarına girmesi de söz konusu olmuştu. 26 Mayıs'ta Sultan Murad'dan ve Kaymakam Bayram Paşa'dan veda icazeti aldıktan sonra Habsburg Büyükelçisi Puchheim, yanında Kapıkethüda Schmid ile birlikte Mehmed Paşa'yı otağında ziyaret etmişti. Schmid'in 28 Mayıs tarihli raporunda gördüğümüz kadarıyla paşanın otağı, aslında birkaç çadırdan müteşekkil ve ortasında avlu bulunan büyükçe bir bileşik yapıydı. Habsburg elçileri bu çadırlardan birinde bir süre bekletilirken, Abaza Paşa'nın karşı çadırdan yıkandığını (muhtemelen abdest aldığı) görebiliyorlardı. “Dostlarının huzurunda pak bulunmak” istediğini belirten paşa sözlerine mutat nezaket cümleleriyle başlamışsa da, Habsburg elçileri paşanın mağrur bir ifadeyle konuştuğunu gözlemlemişlerdi. Paşanın ilk gündem maddesi Avusturyalılarla sulh olmuşken, bir süre sonra muhabbet serhatler ahvaline, oradan da Lehistan meselesine kaymıştı. Schmid'in dikkat çektiği üzere Abaza Mehmed Sultan Murad'ın ordusundan övgüyle bahsetmiş ve bütün görüşme boyunca aynı gururlu ifadeyi devam ettirmişti. Görüşme bitince de paşa Puchheim'a bir hilat giydirmişti. Habsburg elçileri otağdan çıkıp geri dönerken, paşanın birkaç yüz arkebüzücü ve tüfekçisini nizam üzere bekler bulmuşlardı.¹⁵³

Aslında Schmid'in konuşma ardından yaptığı gözlemler, otağın içinde geçen görüşmeden daha önemliydi. Habsburg mukim elçisi, Abaza Mehmed'in

150 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (Puchheim Elçiliği: Beilage), vr. 282a (4 Haziran 1634, Sofya).

151 BOA, KK.d 667M, s. 243.

152 BOA, TSMA.D 2008, vr. 8b (22 Mayıs 1634): “Edirne'de iken Abaza Mehmed Paşa rikab-ı hümayune pişkeş getirip dâhil-i hazine olan akçe: 40 kise.”

153 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (1634), vr. 39a (28 Mayıs 1634, Edirne). Bu rapor Habsburg Saray Tercümanı Michael D'Asquier'nin Schmid'in raporunu elden geçirmiş halidir ki, Abaza Paşa'nın tavrına ilişkin, “Ricevesse S[ua] E[ccelenza] con parole cortesi, parlò delle cose della Pace, interessi delle frontiere et rumori di Polonia, ma tutto con parole altiere, Raggionava magnificam[en]te della grandezza et potenza del suo S[igno]re”, demektedir.

Edirne'ye geldiğinden beri bu istekli tavrıyla Sultan Murad'ı Kurban Bayramı'ndan (7-11 Haziran) sonra Tuna'ya hareket etmeye teşvik ettiğini yazıyordu. Ayrıca, şayet Şahin Ağa ile Lehistan'dan gelecek cevabı beklemek konusunda ısrar eden 'muhalif hizip' engel olmasa, bunda muvaffak olacağı muhakkaktı. Sözü geçen muhalif hizbin kimlerden müteşekkil olduğu net değilse de, Schmid'in kapanış ifadesi olarak yazdığı "ya Murteza Paşa ya da Abaza Paşa diğerini muhakkak canından edecek" ifadesi bir fikir vermektedir.¹⁵⁴

Haziran ayına girildiğinde Şahin Ağa'dan haberciler ulaşmış ve Ataman Koniecpolski'nin Kazak akınları için özüyle Lehistan'ın sulha meylinin güvencesini getirmişti.¹⁵⁵ 31 Mayıs ila 12 Haziran arasında Lehistan tarafına namerler hazırlanıp yollanmıştı.¹⁵⁶ Ancak yine de sulh için bir garanti verilememiş ve Rumeli'de seferberlik devam etmişti.

29 Haziran'da Arslan Paşazade Ali Paşa iki kardeşi ve maiyetiyle ordugâha teşrif etmiş, on gün sonra (9 Temmuz) büyük bir alayla askerlerini sergilemişti.¹⁵⁷ 15 Temmuz'da Rumeli Beylerbeyi Canpoladzade Mustafa Paşa da eyaletinin cümle birliklerini yine alayla intikal ettirmişti: Teşrifat defterinde mezkûr günde Rumeli'den katkı sağlayan on bir sancakbeyi ve on sekiz alaybeyine verilen hilatlar tek tek kaydedilmiştir.¹⁵⁸

16 Temmuz'da artık rüzgârın hangi yöne estiği nihai olarak belli olmuştu denebilir: Murteza Paşa Rumeli'de toplanan kuvvetlerin ser-askeri ilan edilmiş ve sultanın elini öpüp hilatını almıştı.¹⁵⁹ İki gün sonra Azak sancakbeyi, Silistre

154 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (1634), vr. 39b (28 Mayıs 1634, Edirne): "Io tengo per certo che fra poco Murtesà et Abasa Bassà si faranno perder la vita l'un all'altro"; OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 113 (Puchheim Elçiliği: Beilage), vr. 283b (Schmid'in raporunun sureti, 31 Mayıs 1634).

155 BSB, Hss Clm 10369, vr. 322a (11 Ağustos 1634); BOA, KK.d 1826, s. 84: "Döşeme-i hane-i elçi-i Kral-ı Lih der-vakt be-Asitane-i Devlet haber-averde ... fi 27 Za li-sene 1043 [25 Mayıs 1634]"; "Harc-ı râh-ı ba'zı bevvâbin-i Dergâh-ı 'âli ve merdüm-i Kral-ı Vilayet-i Lih der-vakt-i amede-i haber 'an cânib-i Şahin Ağa, el-vâki' fi 14 Z 1043 [11 Haziran 1634]".

156 BOA, KK.d 667M, s. 247-248, 251-252.

157 BOA, KK.d 667M, s. 264; BOA, KK.d 667M, s. 268: "Arslan Paşazade 'Ali Paşa yevm-i mezburda alay ile gelmeğin giydirilmiştir"

158 BOA, KK.d 667M, s. 270.

159 BOA, KK.d 667M, s. 271: "Fi 20 Muharrem 1044 [16 Temmuz 1634]: İn'am-ı hil'at be-vezir-i ruşen-zamir 'izzetlü Murteza Paşa Hazretleri, ser-asker ta'yin olub dest-bus-ı

Beylerbeyi Halil Paşa ve askeri kademedden birkaç memur Silistre'ye yola çıkmadan önce keza hilata nail olmuşlardı.¹⁶⁰ Hazine-i amire personeli içerisinde yeni memurlar seçilip Murteza Paşa'nın komutasına hazineci olarak verilmişti. Son olarak, Bosna Beylerbeyi Süleyman Paşa, sancakbeyleri ve alaybeyleri de 23 Temmuz'da yine gösterişli bir alayla ordugâha intikal etmiş ve vilayet askerlerini tamamlamıştı.¹⁶¹

Lehistan seferine çıkacak ordu tümüyle bir araya geldiğinde, başına Murteza Paşa'nın atanmış olması acaba Abaza Paşa'ya ne denli büyük bir acı hissettirmişti? 1633 Ekim'inden 1634 Mart'ına kadar Lehistan meselesinin tek hâkimi olduğu zehabına kapılan paşanın çok istediği serdarlık, on bir yıl önce Karahisar-ı Şarki'de mağlup edip kendisine tabi kıldığı Murteza Paşa'ya verilmişti.¹⁶² Son durumda Abaza Paşa'nın elinde Rumeli serdarlığı şöyle dursun, Silistre Eyaleti dahi bulunmuyordu.

Sultan Murad'ın (ya da genel bağlamda Osmanlı idaresinin) seferin bekası açısından Murteza Paşa'ya itimadı tam olacak ki, ordunun birleştiği günün ertesinde sultan ve saray ahalisinin İstanbul'a dönüşü için araba ödemeleri yapılmıştı. Sultan yanında sadaret kaymakamını ve Abaza Paşa'yı da başkente geri götürmekteydi. Venedik balyosu Pietro Foscarini açıkça Abaza Paşa'nın İstanbul'a getirilme sebebinin "Murteza Paşa ile arasındaki soğukluk" olduğunu yazmaktaydı.¹⁶³ 5 Ağustos'ta Sultan Murad, yaklaşık yüz on gün kadar önce ayrıldığı zamanki kadar tantanalı bir merasimle İstanbul'a dönmüştü.¹⁶⁴

padişah-ı 'alem-penah eylemeğin, sahib-i devlet kaim-makam 'izzetlü Bayram Paşa'nın bab-ı sa'adetlerinde giydirilmiştir".

160 BOA, KK.d 667M, s. 272.

161 BOA, KK.d 667M, s. 273-274.

162 Nedim Zahirović, *Murteza Pascha von Ofen zwischen Panegyrik und Historie: Eine literarisch-historische Analyse eines osmanischen Wesirspiegels von Nergisi (El-vasfû l-kâmil fi ahvâli l-vezîri l-'âdil)*, (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2010), s. 104.

163 Eudoxiu de Hurmuzaki (ed.), *Documente*, s. 480 (12 Ağustos 1634): "L'haversi trattenuto qui Abbassà Bassà, ancorche venghi attribuito alla poco buona intelligenza che passa tra lui et Mortessà".

164 BOA, KK.d 1826, s. 125. İzlenen güzergah Edirne - Hafsa - Babaeski - Burgaz - Çorlu - Silivri - İstanbul şeklinde olup, menzillerdeki iaşe ödemeleri 27 Temmuz-5 Ağustos arasında yapılmıştı; BSB, HSS Clm 10369, vr. 322b (XI Die Augusti 1634): "Imperator rebus ita constitutis, cum Vezirÿs et aulicis inter quos etiam Abaza Mehemet Passà, quinto die huyus mensis hac reversus, et maxima cum pompa urbem ingressus est." Sultanın

Öte yandan Murteza Paşa, 2 Ağustos'ta orduyu harekete geçirip Tuna'ya doğru çıkmaya başlamıştı. Ordu kuzeye doğru ilerlerken Lehistan'dan Şahin Ağa'nın mektubunu taşıyan haberciler Murteza Paşa'nın ordugâhına varmışlardı. Muhtemelen yanlarında 24 Temmuz 1634 tarihli IV. Murad ve Murteza Paşa'ya yazılan ve suretleri Varşova'da mahfuz mektuplar bulunuyordu. Mektupların muhtevasına baktığımızda Lehistan idaresi Kazak akınlarının engelleneceğine söz veriyor, palankalarının Osmanlı değil Lehistan tarafında olduğunu söylüyor, barış güvencesi veriyor ve Abaza Mehmed Paşa'yı sulhü bozmakla suçluyordu.¹⁶⁵ Mektuplardan IV. Murad'a hitaben yazılmış olanın 28 Temmuz tarihli Türkçe/Osmanlıca tercümesi, Topkapı Sarayı Arşivi'nde günümüze de intikal etmiştir.¹⁶⁶

Bu mektuplar Murteza Paşa'ya ulaştıktan birkaç gün sonra, 19 Ağustos'ta, Şahin Ağa Lehistan ile bir muahede temessükü imzalamayı başarmıştı. Ağa palankaların Osmanlı toprağında olmadığını teyit etmekte ve 1630 yılındakine benzer maddeler üzerine bir sulha imza atmaktaydı. Tabi kabul ettiği maddelerin işlerlik kazanabilmesi için önce Murteza Paşa'nın, sonra da İstanbul'un onay vermesi gerekecekti.¹⁶⁷

Mutabakata varılan temessük, Tuna sahilinde Rumeli kuvvetleriyle beklemekte olan Murteza Paşa'nın onayına giderken, İstanbul'da son sahne sergilenmişti. Hollanda elçisi Cornelis Haga 24 Ağustos tarihli mektubunda şöyle yazıyordu: "Kanaatimce her güçlük, asil bir sonla aşılmaktadır. Savaşın müsebbip ve teşvikçisi olan Abaza Paşa dün gece sultanın emriyle boğdurulmuştur; ancak, bugün yine de muazzam bir şaşaaıyla, adeta görev başında ve sultanın inayetine mazhar bir sadrazammışçasına merasimle defnedilmiştir."¹⁶⁸ İngiliz Büyükelçi Wyche'in ifadesi,

şehre geri girişine dair en ayrıntılı bilgiyi Fransa elçiliği vermektedir, Bnf, Ms Français, 7093, (A Galata, le dixieme Jour d'Aougt, 1634) vr. 387b-390a.

165 Archiwum Głównie Akt Dawnych, [AGAD], Libri Legationum [LL], 32, vr. 477a-78b (Turcarum Imperatori, Varşova 24 Temmuz 1634); AGAD, LL, 32, vr. 478b-480a (Murtassae Bassae, Varşova 24 Temmuz 1634). Bu iki belgeye Polonya Arşivleri dijital erişim sağlamaktadır: <http://agadd.home.net.pl/metrykalia/4/2/sygn.%2032/>

166 BOA, TSMA.E 813-40: "[28 Temmuz 1634] Hala Lih Kralı olan Vladislav, Şahin Ağa ile Rikab-ı Hümayun'a Gönderdiği Namenin Tercümesidir": "...Hala sulh ve salaha muğayir vaz' ve harekete müşarunileyh Abaza Paşa sebep oldu. Lakin sulhü karışdurup ve memleketimiz fukarasına çok yaramaz işler eyledi ve elçimizi hayli zaman eğlendirüb Asitane-i Sa'adet'e giç ulaşırdı. Ve kadimden elçilere olagilen ri'ayeti itdirmeyüb taraf-ı hümayunlarından murad üzere cevap alınmadan bu canibe gönderdi..."

167 Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*, s. 138.

168 BSB, HSS Clm 10369, v. 323a' (24 Ağustos 1634): "Ita et meo iudicio difficultates

her ne kadar Sultan Murad, Abaza Paşa'nın canını bağışlamaya meyyal idiye de, gerek yeniçerilerin paşaya karşı hiddeti gerekse paşanın Lehistan'la sulha engel teşkil etmesi sebebiyle sultanın başka çaresi kalmadığı doğrutusunda olmuştur.¹⁶⁹ Haga bir sonraki mektubuna, Abaza Paşa'nın sultanın bahçesinde boğdurulduğu ve [Kuyucu] Murad Paşa'nın (ö. 1611) yanına defnedildiği detaylarını eklemiştir.¹⁷⁰

Elçi raporlarından anladığımız kadarıyla Abaza Paşa'nın bir bakıma feda edilmiş olduğu yorumu yapılabilir. Ancak paşanın katlinin arkasında aralarındaki gerilimin tırmanışta olduğu Murteza Paşa'nın mı yer aldığı, yoksa yeniçerileri tatmin etme zorunluluğunun mu daha ağır bastığı net değildir. Her halükârda, yeniçerilerin bir sonraki sefer döneminde Revan Seferi'ne götürülecek olduğu akılda tutulacak olursa, Sultan Murad'ın bir paşadan fazlasına ihtiyaç duyduğu kesindi. İngiliz elçinin iddia ettiği üzere, Osmanlıların Lehistan'a barış hususunda ciddi olduklarını göstermek için paşayı katletmiş oldukları pek makul gözükme de, Lehistan kamuoyunda paşanın katli bu amaca da hizmet etmişti.¹⁷¹ Nihayetinde gerek doğu seferinde görev yapacak Murteza Paşa'yı, gerekse yine şark seferinde önemli rol oynayacak yeniçerileri tatmin etmek için olsun, Abaza Paşa Safevilerle mücadelede Osmanlı siyaset unsurlarının sadakatini garantiye almak için feda edilmiş gözükmektedir.

Nihayetinde Lehistan cephesine dönecek olursak, Şahin Ağa'nın imzaladığı temessükü Murteza Paşa 8 Eylül'de kabul etmiş ve ekim sonunda Osmanlılar ahdnameyi oluşturup sulhü kesin olarak bağlamışlardı.¹⁷² O sıralarda Murteza Paşa Yergöğü'nden Pravadi'ye inmeye başlamış ve kasım sonunda hem paşa hem de

omnes honesto aliquo protectu composituri sint, maximé cum Abasa Passa belli autor et promotor, heri sub noctem iussa huius Sultani, laqueo gula fracto, occisus sit, e hodie nihilominus cum ingenti funerali pompa sepultus, quemadmodum supremis vezirys, qui in officio et principis gratia constituti mortem oppetunt, exequiæ fieri solent.”

169 TNA, SP, 97/15, vr. 269a-b (20 Eylül 1634).

170 BSB, HSS Clm 10369, vr. 324a (20 Eylül 1634). Naima'ya göre paşa, hasbahçedeki (Gülhane) sırça sarayda (Çinili Köşk) idam edilmiş, cenazesi Bayezid Camii'nden kalkmış ve naaşı Koca (Kuyucu) Murad Paşa Türbesi'ne defnedilmiştir, Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ, Cilt II*, s. 795.

171 OeStA, HHStA, Polen I, Polonica 56, (1634) vr. 60a (13 Ekim 1634): “Abazam Bassam auctorem huius beli Imperator strangulare iussit in favore gentis nostræ”. Mektup Dworjansky (takma) isimli Krakov'daki bir haber kaynağından, Habsburg sarayı adına çalışan (*Reichshofrat*) Matthias Arnoldino Clarstain'a yazılmıştır.

172 Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*, s. 138.

Leh Ataman Koniecpolski ordularını dağıtıp kışlaklarına yollamışlardı.¹⁷³ Böylece, Abaza Mehmed Paşa'nın ısrarlarıyla çıkılan Lehistan Seferi de, paşanın Rumeli macerası da, kursakta kalan bir hevesle sona ermiş oluyordu.

Netice ve Değerlendirme

Sultan IV. Murad döneminde Abaza Mehmed Paşa'nın takribi on yıllık kariyerini sınıflandırmaya çalışacak olsak, 1623-1628 arasını paşanın kısmen meşru bir vali kısmen isyancı olduğu birinci beş yıl (Anadolu), 1629-1634 arasını ise Avrupa siyasetine dolaylı müdahil olduğu ikinci beş yıl (Rumeli) olarak düşünebiliriz. Çalışmanın genelinde Abaza Mehmed Paşa'nın bu ikinci döneme denk gelen vilayet tecrübesine değinmeye çalıştık.

Öncelikle paşayı tanımlama meselesine eğilelim. Karen Barkey'nin yetkin eserinde paşayı (her ne kadar Abaza'nın biyografisine hâkim olsa da) “eşkıya reisi” olarak adlandırması¹⁷⁴ ya da daha güncel bir çalışmada paşanın “asilikten paşalığa” geçmiş gibi aksettirilmesi, hâlâ paşanın siyasi karakterine dair birden fazla görüş olduğuna işaret etmektedir.¹⁷⁵ Çünkü bu tarz görüşlerden ziyade Gabriel Piterberg'in paşayı önce Erzurum Beylerbeyi, sonra kapıkullarından intikam almak isteyen bir asi, ardından tekrar Rumeli eyaletlerinde valilik yaparak “devletin taşra uzantısı” olarak görme yaklaşımı kanımızca daha ikna edicidir.¹⁷⁶ Zira elçilerin belirttiği üzere paşa yeniçeri katlini başka idarecilerin haberi doğrultusunda yaptıysa ve Abaza Paşa'nın 1628'de İstanbul'a gelişiyle yıllar önceki isyandaki işbirlikçileri gerçekten korkmaya da başladılarsa, Abaza Paşa'yı basit bir isyancı değil de II. Osman'ın katlinden sonraki kaos ortamında yanlış hizibi seçmiş bir siyasi aktör olarak görmek icap eder. Ya da başka bir deyişle, belki de paşayı başarısız bir hükümet darbesinde beraber hareket etmeye sözleştiği arkadaşları tarafından yalnız bırakılmış bir subay gibi konumlandırmak gerekir. Kısaca paşanın ‘isyânının, Osmanlı Devleti’ni ya da Âl-i Osman hanedanını devirmeyi hedeflemediği, bilakis kurulu düzen içinde bir siyasi unsurun (*kapıkulu*) diğerlerinden daha fazla güçlenmesini önlemeyi amaçladığı düşünülebilir.

173 BSB, HSS Clm 10369, vr. 325a (25 Kasım 1634); OeStA, HHStA, Polen I, Polonica 56, (1634) vr. 71a (Dvorjansky'den Arnoldino Clarstain'a, Krakov, 23 Kasım 1634).

174 Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet*, s. 232.

175 Abdülkadir Özcan, *IV. Murad: Şarkın Sultanı*, (İstanbul: Kronik, 2016), s. 94-95.

176 Piterberg, “Abaza Mehmet Paşa'nın Ayaklanması,” s. 40.

Paşanın akıbeti açısından ironik olan ise iki defa isyan edişi sebebiyle değil de, zaten savaşmaya hevesli Sultan Murad'ı ilk seferine -hem de hazzetmediği Lehistan'a karşı- teşvik etmesinin ardından idam edilmiş olmasıydı. Belki de burada doğrudan vaka tabanlı saiklere değil de, genel siyasi atmosfer içerisinde gerginliğin tırmanışa geçtiği bir sürece bakmak gerekir. İstanbul'daki diplomatik camianın bildirdiğine göre yeniçeriler 1628 Aralık'ında paşanın başını istediklerinde, cevap olumsuzdu. Sultan Murad Lehistan (Rumeli) Seferi'ni başlattığında yeniçeriler tekrar protestoya girişmişlerdi. Son olarak, yeniçerilerin itirazına bir de Murteza Paşa'nın muhalefeti eklenmiş olacaktı ki, Sultan Murad'ın artık pek seçme şansı kalmıyordu: Ya şark seferini ya da Abaza Paşa'yı feda etmesi gerekliydi.

Bu doğrultuda yeniçerilerin ısrarlarıyla Abaza Mehmed'in idam edilmesinin, ocağın Osmanlı saltanatı (ve mutlakiyeti) üzerine 'meşrutî' bir denge dayattığı görüşüne¹⁷⁷ mutabık olduğuna kanaat getirmek cazip gelmektedir. Ancak önceki paragrafta belirtildiği üzere, yeniçerilerin ısrarlı itirazları, IV. Murad mutlakiyetinin sağlam bir müdafii olan Murteza Paşa'nın garezile birleşince Abaza Paşa'nın çıkar yolu kalmamıştı. Bu vesileyle 1632 yılında yeniçerilerin pek takdir ettikleri komutanları sabık sadrazam Hüsrev Paşa'nın canını sultanın emriyle alan kişinin, Murteza Paşa olduğunu hatırlatmakta fayda var.

Paşanın vilayet tecrübesine odaklanacak olursak, Venedik, Dubrovnik, Avusturya, Lehistan, Eflak, Boğdan, Kırım (ve Bucak) Tatarları ve belki de Moskova Devleti ile dahi temas halinde bulunmuş ve Otuz Yıl Savaşları'nın yan mücadeleleri içinde dolaylı olarak yer almıştı. Gerek Bosna'daki sınır ötesi akınlarının gerek 1633'te Lehistan'a yaptığı küçük çaplı seferin aslında dönemin serhat beylerinin kendi tevabiiyle giriştiği *Kleinkrieg* (küçük çaplı akınlar) anlayışına çok da ters olduğu söylenemez.¹⁷⁸ Ancak Bosna'da manastırlara uygulamış olduğu baskı ya da Silistre'deyken Eflak ve Boğdan voyvodalarının seçimlerine müdahale etmesi, paşanın Anadolu'da yaptığı şekilde Rumeli'de de başına buyruk hareketlerde bulunduğuna işaret eder. Paşanın en aykırı hareketiyse, Sultan Murad'ı ve dolayısıyla Osmanlı merkez ordusunu Lehistan'a karşı ayağa kaldırması olmuştu.

Bunların dışında Abaza Mehmed Paşa'yı şayet bir iktidar mücadelesi kapsamında değerlendirmek istersek, paşanın olası rakiplerinin kim olduğu ya da

177 Baki Tezcan, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*, (New York: Cambridge University Press, 2010), s. 167, 213.

178 Gábor Ágoston, "Macaristan'da Osmanlı-Habsburg Serhaddi (1541-1699): Bir Mukayese," *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, (İstanbul: Timaş, 2013), s. 204.

kendisinin kim olmadığı soruları karşımıza çıkacaktır. Öncelikle, Sultan Murad'ın Rumeli seferi kapsamında değindiğimiz devlet adamlarına kıyasla Abaza Mehmed Paşa *ecnebi* sayılırdı ki, kast ettiğimiz Kafkas kökenli olması değildir.¹⁷⁹ Murteza Paşa (doğancı), Halil Paşa (bostancı), Bayram Paşa (haremden), Kenan Paşa (silahdar) ve Canpoladoğlu Mustafa Paşa (hazine kâtibi) hayatlarının şekillendirici addedilebilecek gençlik yıllarının en azından bir kısmını İstanbul'da ve merkez siyasetiyle ilintili olarak geçirmişlerdi. Öte yandan Abaza Mehmed bu mekteplilere kıyasla alaylı olmaktadır: Paşa, Kilis'te Kürt asıllı bir yerel güç odağının (yukarıda zikrettiğimizle aynı Canpoladoğlu ailesinin) hazinedarı olarak tarih sahnesine çıkmış (1607) ve ömrünün geri kalanını (Kayserili/Sadrazam) Halil Paşa'nın (ö. 1629) kapısında geçirmişti.¹⁸⁰ Kısaca, Abaza Mehmed Paşa saraylı değildi.

Abaza Mehmed'in edinemediği bir diğer nitelik de damatlıktı.¹⁸¹ Yine bahsi geçen karakterlerden Murteza Paşa, Halil Paşa, Bayram Paşa (Hanzade Sultan) ve Kenan Paşa hanedanın kadın mensuplarıyla evlendirilmişlerdi. Abaza Mehmed Paşa'nın, 1634 yılında İstanbul siyasetinde şansını zorlamaya çalıştığı sıralarda bu 'enişte ve damad' kabinesi karşısında da yabancı/taşralı kaldığı yorumunu yapmak yersiz kaçmaz.

Bu çalışmanın aslında Abaza Mehmed Paşa'ya dair hâlâ gizemli kalan ve daha mühim addedilebilecek soruları cevaplamadığı muhakkak: Paşanın iki defa affedilme sebebine, ya da affi için şefahtçı olanların motivasyonlarına¹⁸² dair net bir kanıt sunulabilmiş değildir. Varlığından emin olunan¹⁸³ ancak hiçbir zaman ne kuvvette oldukları (sayısal) verilerle desteklenemeyen sekban/sarıca tabanından paşanın ne derece beslendiği de bilinmemektedir. Bu sorular ileriki çalışmalarda ele alınmak için kenarda bekleyedursun, en azından paşanın son beş yılına dair nispeten tutarlı bir kronolojiyi ana hatlarıyla ortaya koymuş olmakla şimdilik yetinebiliriz.

179 Jane Hathaway, "Giriş," Jane Hathaway (ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda İsyân ve Ayaklanma*, (İstanbul: Alkım, 2010), s. 19.

180 Baki Tezcan, "Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618-1622)" (Doktora Tezi, Princeton University, 2001), s. 208-209, 227.

181 Abaza Mehmed Paşa'nın, Gürcü Mehmed Paşa'nın yeğeniyle evli olduğu not edilmiştir, Szabó, "Prince György," s. 226.

182 Akılda tutmak gerekir ki Abaza Paşa'nın ilk yeniçeri kıyımına başladığı zaman bir nevi işbirlikçisi olan Hafız Ahmed Paşa da (ö. Şubat 1632) eski hamisi olan Kayserili Halil Paşa da (ö. Ağustos 1629) paşanın son dönemlerinde hayatta bulunmuyorlardı.

183 Halil İnalçık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700," *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), s. 298.

Asiden Valiye: Rumeli'de Abaza Mehmed Paşa (1629-1634)

Öz ■ Mevcut çalışma, XVII. Yüzyıl Osmanlı siyasetinin belli bir şöhrete sahip aktörlerinden Abaza Mehmed Paşa'nın 1629 ila 1634 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli topraklarındaki valilik görevlerini incelemektedir. Akademik yazında, paşanın vakanüvis geleneğinin sunduğu malzeme dışında değerlendirildiğini söylemek güçtür. Paşanın herhangi bir modern biyografisinin bulunmayışı Anadolu'da isyan başlatarak iç politikayı daha fazla etkilediği dönemleri dahi incelemeyi zorlaştırırken, dış politikada ön plana çıktığı Rumeli dönemine dair bilinenler daha da azdır. Çalışma kapsamında Avrupa arşivlerinden malzeme (Divan nezdindeki elçi raporları ve taşra memurlarının yazışmaları) ile Osmanlı maliye kayıtlarının sunduğu kısıtlı bilgi çerçevesinde paşanın Bosna'da ve Silistre'de valilik yaptığı yıllar kronolojik olarak tasvir edilmiştir. Abaza Mehmed'in gerek Bosna'daki faaliyetleriyle dönemin Avrupa siyasetine dolaylı etkisi, gerekse Silistre'deki girişken tutumuyla Osmanlı-Lehistan ilişkileri üzerindeki nüfuzu gösterilmiştir. Ayrıca, Sultan IV. Murad'ın Lehistan üzerine çıktığı (ancak tamamlanmayan) sefer sürecinde, Abaza Paşa'nın adım adım siyasi gücünü yitirdiği gözlemlenmiştir. Nihai olarak, paşanın vefatına giden yolda Osmanlı dâhili siyasetinin sebebiyet verdiği gerilim de bu kaynaklar ışığında ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Abaza Mehmed Paşa, Sultan IV. Murad, Diplomasi Tarihi, Osmanlı-Lehistan İlişkileri, Balkan Tarihi.

Bibliyografya

Arşiv Malzemesi

- Archiwum Główny Akt Dawnych, Libri Legationum, 32.
Archivio di stato di Venezia, Bailo a Costantinopoli, busta 251 [s.a. 337].
Archivio di stato di Venezia, Documenti Turchi, # 1317; 1364; 1365; 1367; 1369.
Bibliothèque nationale de France, Ms Français, 7093; 16153.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A.RSK.d 1502.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, D.BRZ.d 20683.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DFE.RZ.d 505.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, KK.d 266, 667M, 1826.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, TSMA.D 2008; TSMA.E 476-10; 813-40.
Bayerische Staatsbibliothek, HSS, Clm 10369 (Camerarius 19).
Nationaal Archief, 1.01.02 (Staten Generaal), 6900.
Österreichisches Staatsarchiv, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Polen I, Polonica 56.
Österreichisches Staatsarchiv, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Türkei I, Turcica 111; 112; 113.
Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Innerösterreichischer Hofkriegsrat, Prot. 15; 64.
The National Archives, State Papers, 97/14; 97/15.

Literatür ve Basılı Kaynaklar

- 85 Numaralı Mühimme Defteri: (1040-1041(1042)/1630-1631(1632))<Özet-Transkripsiyon-İndeks>, nşr. Hacı Osman Yıldırım, Vahdettin Atik, Murat Cebecioğlu, Ayhan Öztürk, Mustafa Serin, Fuat Yavuz ve Numan Yekeler, Ankara: Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı 2002.
- Acta Bosnae Potissimum Ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, nşr. P. Eusebius Fermendzin, Zagreb: Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium 1892.
- Ágoston, Gábor: “Macaristan’da Osmanlı-Habsburg Serhaddi (1541-1699): Bir Mukayese”, *Osmanlı’da Savaş ve Serhad*, İstanbul: Timaş 2013, s. 203-224.
- Aktepe, Münir: “İpşir Mustafa Paşa,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2000, XXII, 375.
- Andreasyan, Hrand D.: “Abaza Mehmed Paşa,” *Tarih Dergisi*, XVII/22 (1968), s. 131-142.
- Atçıl, M. Zahit: *State and Government in the Mid-Sixteenth Century Ottoman Empire: The Grand Vizierates of Rüstem Pasha (1544-1561)*, Doktora Tezi, The University of Chicago, 2015.
- Barkey, Karen: *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, çev. Zeynep Altok, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1999.
- Bozejewicz, Arkadiusz: “Bitwa pod Kamieńcem Podolskim 22 października 1633 roku – próba charakterystyki,” *Studia z historii politycznej i wojskowej. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego* (2019), s. 113-131.
- Civran, Antonio: “Relazione fatta all’eccellentissimo Senato dall’eccellentissimo signor Antonio Civran per il generalato di Dalmazia et Albania sostenuto anni e mezzo 1630 a 32”, Grga Novak (ed.) *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium (Vol. 50): Commissiones et Relationes Venetae (Tomus VII-Annorum 1621-1671)*, Zagreb: Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium 1972, s. 42-66.
- Costin, Miron: “Aron Voyvoda’nın cülusundan bu yana Moldova kroniği”, Mehmet Ali Ekrem (ed.), *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi I: Kronikler*, Ankara: TTK 1993.
- Emecen, Feridun M.: “XVII. Yüzyıl Değişme ve Dönüşüm Çağının Bir Devlet Adamı Kara/Damad Mehmed Paşa,” M. Akif Erdoğan ve Mahmut Ökçesiz (ed.), *Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Sempozyumu: 1-3 Kasım 2019 Bildiriler*, Aydın: Tibyan 2019, s. 79-92.
- Emecen, Feridun M.: “Osmanlı Sınırları Nerede Başlar, Nerede Biter?”, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul: Timaş 2009, s. 195-217.
- Emecen, Feridun M.: “Osmanlılar’da Seyyar Bürokrasi: Sefere Götürülen Defterlerin Defteri,” *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, İstanbul: Timaş Yayıncılık 2011, s. 178-208.
- Faroqhi, Suraiya: “The Venetian Presence in the Ottoman Empire (1600-1630)”, *The Journal of European Economic History* 15 (1986), s. 345-384.
- Frost, Robert: *The Northern Wars: 1558-1721*, Singapore: Pearson Education 2000.

- Gemil, Tahsin: "La Moldavie dans les Traités de Paix Turco-Polonais", *Revue Roumaine d'Histoire*, Tome XII (1973-4), s. 687-714.
- Gezer, Ömer: "Bosna Serhaddinde Osmanlılar: Karlofça Antlaşması'ndan Sonra Bosna Eyaleti'ndeki Osmanlı Ordusu Üzerine Bir Analiz", Aşkın Koyuncu (ed.), *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, 6-8 Ekim 2016, Çanakkale, *Bildiriler*, Çanakkale 2017, I, s. 338-347.
- Haga, Cornelis: "Brievan van Cornelis Haga aan de Staten-Generaal [1631-1633]", *Kronijk van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht, Serie V, Deel 2*, Utrecht, 1867, s. 370-455.
- Hammer, Joseph von: *Geschichte des Osmanischen Reiches, Fünfter Band: 1623-1656*, Peşte 1829.
- Harris, Robin: *Dubrovnik: A History*, Londra: Saqi Books 2006.
- Hathaway, Jane: "Giriş", Jane Hathaway (ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda İsyan ve Ayaklanma*, çev. Deniz Berktaş, İstanbul: Alkım 2010, s. 7-23.
- Huart, Cl.: "Abaza Pasha", *The Encyclopaedia of Islam*², (Leiden 1986), I, s. 4.
- Hurmuzaki, Eudoxiu de: *Documente privitoare la Istoria Românilor, Vol. 4-2 (1600-1650)*, Bükreş 1884.
- İşıksel, Güneş: "Managing Cohabitation and Conflict: Frontier Diplomacy in the Dalmatian Frontier (1540-1646)", *State and Society in the Balkans before and after Establishment of Ottoman Rule*, nşr. S. Rudić ve S. Aslantaş, Belgrade: The Institute of History 2017, s. 257-282.
- İlgürel, Mücteba: "Abaza Paşa (ö. 1044/1634)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I (İstanbul 1988), s. 11-12.
- İnalcık, Halil: "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700", *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), s. 283-337.
- İnalcık, Halil: *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları 2014.
- Khevenhüller, Franz Christoph: *Annalium Ferdinandeorum Tom XII*, Leipzig 1726.
- Kołodziejczyk, Dariusz: *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century): An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents*, Leiden-Boston-Köln: Brill 1999.
- Köker, Özgecan: *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti-Dubrovnik İlişkileri ve Hicri 1037-1056/1627-1646 Tarihli Ahkâm Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 2011.
- Kunt, İbrahim Metin: *Sancaktan Eyalete (1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, (Doçentlik Tezi) Boğaziçi Üniversitesi, 1975.
- Masters, Bruce: "Celali Revolts", *Encyclopaedia of the Ottoman Empire*, ed. Gábor Ágoston ve Bruce Masters, New York: Facts On File 2009, s. 127-128.

- Mezzoli, Erica: *Fonti ragusee per lo studio dell'economia e della società urbana bosniaco-ottomana nel XVII secolo*, (Doktora Tez) Università degli studi di Trieste, 2009/2010.
- Milewski, Dariusz: "Negotiations instead of War: Polish-Ottoman Diplomatic Contacts in 1627-1630", Hacer Topaktaş ve Natalia Królikowska (ed.), *Türkiye-Polonya İlişkilerinde "Temas Alanları" (1414-2014) Uluslararası Konferansı Bildiriler Kitabı*, Ankara: TTK 2017, s. 229-250.
- Miović, Vesna: "Beylerbey of Bosnia and Sancakbey of Herzegovina in the Diplomacy of the Dubrovnik Republic", *Dubrovnik Annales*, 9 (2005), s. 37-69.
- Miović, Vesna: *Dubrovačka Republika u Spisima Osmanskih Sultana*, Dubrovnik: Državni Arhiv u Dubrovniku 2005.
- Mumcu, Serap: *Venedik Baylosu'nun Defterleri-The Venetian Bailo's Registers (1589-1684)*, Venedik: Edizioni Ca' Foscari 2014.
- Naîmâ Mustafa Efendi: *Târih-i Na'îmâ, Cilt II*, nşr. Mehmet İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu 2007.
- Novoselyskiy, A. A.: *XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu 2011.
- Ocakaçan, Levent Kaya: "Cigalazade Yusuf Sinan Pasha," *Mediterranea ricerche storiche*, 34 (2015), s. 325-340.
- Özcan, Abdülkadir: *IV. Murad: Şarkın Sultanı*, İstanbul: Kronik 2016.
- Öztürk, Said: "1042-1045 (1632-1635) Yıllarına Ait Bosna Eyaleti Bütçesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1999), s. 325-337.
- Păun, Radu G.: "Les grands officiers d'origine gréco-levantine de Moldavie au XVIIe siècle. Offices, carrières et stratégies de pouvoir," *Revue des Études sud-est européennes*, 45/1-4 (2007), s. 153-197.
- Piterberg, Gabriel: "Abaza Mehmet Paşa'nın Ayaklanması: On Yedinci Yüzyılda Tarihçilik ve Osmanlı Devleti", Jane Hathaway (ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda İsyan ve Ayaklanma*, İstanbul: Alkım 2010, s. 25-42.
- Podhorodecki, Leszek: "Najazd Abazy paszy na Polskę w 1633 roku," *Studia Historyczne*, 19/4 (1976), s. 527-548.
- Podhorodecki, Leszek: "Wojna polsko-turecka 1633-1634," *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, XX (1976), s. 27-72.
- Reychman, Jan: "İstanbul'da Eski Lehistan Elçiliğinin Yerine Dair", *Sanat Tarihi Araştırmaları*, I (1964), s. 39-59.
- Rykaczewski, E. (ed.): *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum, scripturarum et monumentorum quaecunque in Archivo Regni in Arce Cracoviensi continentur*, Paris-Berlin-Poznań 1862.
- Samardžić, Radovan: *Veliki Vek Dubrovnika*, Beograd: Prosveta 1983.
- Strassburg, Paul: "Relatio de Byzantino Itinere ac negotiis in Ottomanica Aula peractis, nec non de statu ac facie Orientalis Imperii, qualis erat circa Ann. MDCXXXIII", nşr.

- Friedrich Sylburg, *Catalogus codicum Graecorum mss. olim in Bibliotheca Palatina, nunc Vaticana asservatorum... Quibus Addita sunt alia antehac non edita Virorum Illustrum Opuscula & Epistola, Quae ad Illustrandam Historiam Exlesasticam pariter ac Profanam faciunt, & praefixo Rerum contentarum Indice recensentur*, (Frankfurt, 1702), s. 185-226.
- Szabó, János B.: "Prince György Rákóczi I of Transylvania and the Elite of Ottoman Hungary, 1630-1636", Gábor Kármán (ed.), *Tributaries and Peripheries of the Ottoman Empire*, Leiden-Boston: Brill 2020, s. 213-239.
- Szilágyi, Sándor (ed.): *Levelek és Okiratok: I. Rákoczy György Keleti Összeköttetései Történetéhez*, Budapest, 1883.
- Tan, Bünyamin: "Ali Cevâd'ın Celâli Âbâza Mehmed Paşa Biyografisi," *Külliyat: Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 2 (2017), s. 56-81.
- Tezcan, Baki: *Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618-1622)*, (Doktora Tezi) Princeton University, 2001.
- Tezcan, Baki: *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*, New York: Cambridge University Press 2010.
- Tüzel, Ali: *Osmanlı-Macar İlişkileri ve Macar Milli Arşivlerinde Bulunan Osmanlıca Belgeler Kataloğu (1536-728)*, (Yüksek Lisans Tezi) Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2019.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: "Osmanlı Devleti Zamanında Kullanılmış Olan Bazı Mühürler Hakkında Bir Tetkik," *Belleten*, IV/16 (1940), s. 495-544.
- Vatin, Nicolas: "Sur Quelques Propos Geographiques d'Ibrahim Pacha, Grand Vizir de Soliman le Magnifique (1533)," *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XV/26 (1991), s. 141-151.
- Vinaver, Vuk: "Bosna i Dubrovnik 1595-1645", *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, vol. 13 (1963), s. 199-232.
- Wasiucionek, Michał: *Politics and Watermelons: Cross-Border Political Networks in the Polish-Moldavian-Ottoman Context in the Seventeenth Century*, (Doktora Tezi) European University Institute, Floransa, 2016.
- Wilson, Peter H.: *The Thirty Years War: Europe's Tragedy*, Cambridge, Massachusetts: Belknap Harvard 2011.
- Zahirović, Nedim: *Murteza Pascha von Ofen zwischen Panegyrik und Historie: Eine literarisch-historische Analyse eines osmanischen Wesirspiegels von Nergisi (El-vasfû l-kâmil fî-ahvâli l-vezîri l-'âdil)*, Frankfurt am Main: Peter Lang 2010.
- Zahirović, Nedim: *The Register of Ottoman-Venetian Diplomatic Affairs at Leipzig University Library (1625-1640)*, Paderborn: Ferdinand Schöningh 2020.